

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd
Institut sociologických studií

Bakalářská práce

Roman Petrenko

Sociální a virtuální život lidí v důchodovém věku

Praha 2011

vedoucí práce: doc. Milan Tuček, CSc.

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá problematikou stáří a stárnutí, a to jak stářím jako individuální etapou v životě každého jedince, tak stářím a stárnutím z celospolečenského pohledu. Rovinu stáří uchopuje v kontextu moderní společnosti závislé na komunikačních a informačních technologiích – počítačů a internetu. Proto se práce věnuje seniorům zejména v ohledu využívání internetu a jejich počítačové gramotnosti.

V úvodní části textu je představena vstupní diskuse k problematice stáří, aktivního života seniorů a internetu, hlavního zástupce moderní technologie, který působí jako strukturující faktor pro postavení jedince ve společnosti, záviselý na přístupu k této technologii a míře jejího využívání.

Empirická část práce pak mapuje jednotlivé kroky při realizaci vlastního kvantitativního výzkumu, který autor práce provedl na jaře roku 2011 na vzorku celkem 252 seniorů. Text postupně představí výzkumnou otázku, hypotézy, zvolenou metodiku výzkumu, tvorbu instrumentu, jeho pilotáž a průběh vlastního šetření.

Cílem závěrečné kapitoly je pak představit hlavní zjištění výzkumu pomocí testování vstupních hypotéz a podat interpretaci analýzy závěrečných výsledků provedeného dotazníkového šetření. V závěru práce autor rekapituluje cíle textu, sumarizuje nejdůležitější zjištění, podává jejich vysvětlení a zasazuje je do kontextu aktivního a plnohodnotného stáří.

Klíčová slova:

senioři, důchodci, penze, aktivní stáří, internet, využívání internetu, počítačová gramotnost, univerzita třetího věku, výzkum seniorů

Abstract

This bachelor thesis deals with the problems of old age and aging, both as an individual stage in the life of every human being and from a social perspective. The issue of old age is important in the context of a modern society dependent on communication and information technologies - computers and the internet. Therefore, this thesis is devoted to seniors in regard to their internet usage and computer literacy.

The introductory section presents an initial discussion of the issue of aging, the active life of seniors and the internet, one of the main expressions of modern technology, which acts as a structuring factor for the position of the individual in society, based on access to this technology and the utilization rate.

The empirical section then describes the specific steps of carrying out quantitative research that the author of this thesis carried out in the spring of 2011 on a sample of 252 seniors. The text also introduces the research question, the hypothesis, the research methodology, the creation of the instrument, its testing and the process of investigation.

The conclusion presents the main findings of the research by testing the input hypothesis, and gives an interpretation of the analysis made on the final survey results. The author summarizes the main findings and the goals of the text put them into the context of Active Aging.

Key words:

Seniors, Pensioners, Pensions, Active Aging, Internet, Internet usage, Computer literacy, the University of the Third Age, Research on Seniors

Čestné prohlášení

Já, Roman Petrenko, narozen 24.11.1984,

prohlašuji, že jsem následující bakalářskou práci vypracoval samostatně a řádně jsem uvedl všechny použité zdroje.

Prohlašuji, že tato práce nebyla použita k získání bakalářského titulu na jiné vysoké škole.

V Praze dne května 2011

Roman Petrenko

Poděkování

Touto cestou bych rád poděkoval všem, kteří mě během realizace vlastního výzkumu i psaní textu práce podporovali a povzbuzovali. Zvláštní poděkování, zejména za jeho trpělivost, pak patří vedoucímu mé bakalářské práce, panu docentu Tučkovi.

Obsah:

Úvod

1. Stručné představení zvolené problematiky a stanovené výzkumné úlohy	7
--	---

Teoretická část

2. Stárnutí a stáří jako sociální fenomén	9
2.1 Senioři a sociální politika státu.....	10
2.2 Stárnutí jako téma společenského diskurzu.....	12
2.3 Stárnutí v číslech	13
2.4 Demografická panika.....	15
3. Stárnutí a stáří jako individuální událost	17
3.1 Ageismus a diskriminace seniorů	19
3.2 Aktivní staří a aktivní stáří	20
3.3 Univerzita třetího věku	23
4. Internet jako hlavní komunikační a informační médium doby	25
4.1 Internet v dnešní době.....	26
4.2 Internet a senioři	27

Empirická část

5. Výzkum jako proces bádání	29
5.1 Výzkumná úloha.....	29
5.2 Přehled vstupních hypotéz.....	31
5.3 Pilotáž a její výsledky.....	32
5.4 Použité metody výběru	33
6. Výsledky uskutečněného výzkumu	35
6.1 Základní zjištění	35
6.2 Verifikace a falzifikace vstupních hypotéz	41
6.3 Další výsledky výzkumu	51

Závěr

7. Rekapitulace cílů textu a interpretace hlavních zjištění	56
8.1 Seznam použité literatury	59
8.2 Anotace.....	62
8.3 Výzkumný instrument	63
8.4 Projekt bakalářské práce.....	72

Úvod

Sociologie nikoliv jako filosofický diskurz, ale jako praktická a aplikovatelná věda vykládající svět na základě empirického poznání sociálních jevů a faktů - to je sociologické paradigma, které mě během mého studia nejvíce zaujalo a na základě kterého jsem se rozhodoval při výběru tématu a žánru mé bakalářské práce.

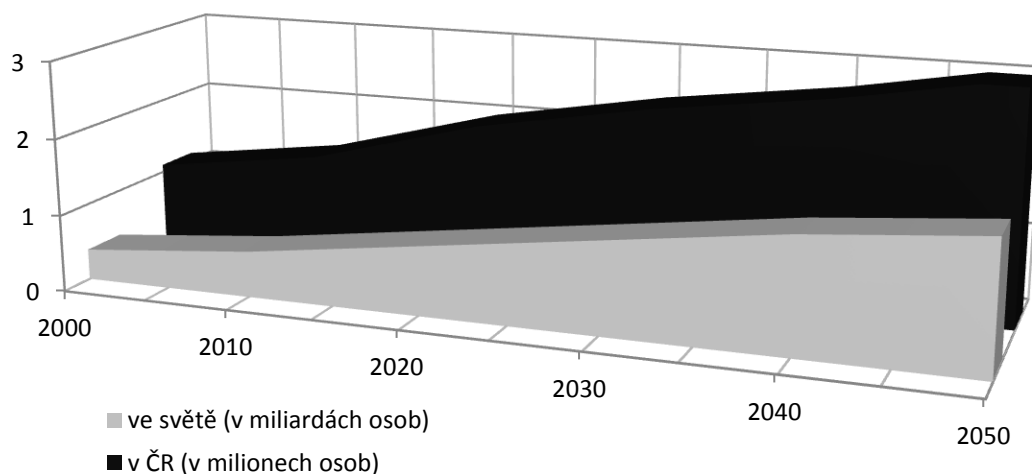
Zároveň mě oslovilo téma stáří a stárnutí. Při monitoringu dosavadního stavu poznání v této oblasti se podle mě ukázal zatím nedostatečný prostor věnovaný problematice internetové gramotnosti seniorů a způsobům, jakými staří lidé internet využívají. Rozkrývání souvislostí mezi využíváním počítače a jízdě po informační dálnici internetu a mezi aktivitami v reálném (fyzickém) světě a sociálním životem seniorů, zejména zájmu o udržení častých společenských interakcí a aktivního životního stylu, se ukázalo být zajímavou a zatím neprobádanou výzvou.

Stáří jako téma se dotýká každého člověka. Staří lidé jsou nedílnou součástí moderní společnosti, fenomén stáří je nedílnou součástí všech kultur (byť postavení starých lidí a optika nazírání na stáří se často výrazně liší). Stáří se týká každého jednotlivce, protože až na oběti nepřírozených úmrtí budeme všichni jednou staří, pokud již starými nejsme.

Rostoucí počet starých lidí razantně zvyšuje důležitost seniorů pro společenské vědy, sociologii nevyjímaje. Rovněž i pro sociální politiku a veřejné politiky obecně bude téma stáří a starých ještě důležitější než doposud. Senioři budou s větší intenzitou předmětem zájmu veřejných institucí i komerčních subjektů.

Graf níže zobrazuje předpokládané stárnutí české (zadní tmavá křivka) i celosvětové populace (přední světlá křivka). Jak můžeme vidět, v nejbližších dekádách bude docházet k razantnímu navyšování počtu seniorů u nás i v ostatních zemích.

Predikce vývoje počtu osob starších 65 let pro období 2000 - 2050

Zdroje: data ČSÚ a OSN

Důležitým aspektem moderní doby je revoluce ve způsobu komunikace a sdílení informací, kterou přinesl internet. Jak se daří právě seniorům vyrovnávat se s technologickými změnami? Dokážou participovat na dnešním dění odehrávajícím se stále více ve virtuálním prostoru? Toto téma jsem se rozhodl zkoumat a uskutečnit vlastní kvantitativní šetření.

Výzkum měl za cíl odpovědět na otázku, jak a v čem se liší vybraná kritéria sociálního života lidí důchodového věku v závislosti na rozdílech v počítačové gramotnosti a využívání internetu. Základ pro relevantní závěry byl dán sestavením obsáhlého výzkumného instrumentu a rozsáhlým vzorkem, na němž šetření probíhalo.

Tato práce si tak klade za cíl přispět k poznání, jak si čeští senioři vedou při práci s internetem, jaké služby na něm využívají a především jaký dopad to má na jejich sociální život a životní styl.

2. Stárnutí a stáří jako společenský fenomén

Stáří a stárnutí lze bezesporu chápat a uchopovat i jako sociologický fenomén. Už v roce 1922 vydal americký psycholog Granville Stanley Hall knihu s názvem *Senescence: The Last Half of the Life*, která se věnuje problematice stáří a změn společenských rolí stárnoucího člověka. Stáří se také věnuje samostatná vědní disciplína zvaná gerontologie.

Podle kalendářního věku rozlišuje angloamerická literatura nejčastěji tzv. mladé staré (lidí ve věku od 65 do 74 let), středně staré (od 75 do 84 let) a nejstarší staré (lidé nad 85 let). Světová zdravotnická organizace WHO však nově prosazuje jiné kategorie. Rází termín mladé stáří pro lidi ve věku od 65 do 74 let, pojem střední stáří pro skupinu od 75 do 90 let a lidi starší 90 let navrhuje označovat jako skupinu o vysokém stáří. Nová kategorizace reaguje na stále častější dožívání lidí k hranici sta let. Dnes je ve světě necelých půl milionu osob starších 100 let. Podle dat Organizace světových národů to přitom v roce 2005 bylo 324 tisíc lidí, v roce 2000 necelých 210 tisíc, v roce 1990 přibližně 110 tisíc a v roce 1950 jen 23 tisíc osob.

Rostoucí počet lidí v důchodovém věku jak v relativním množství (zejména díky menší porodnosti), tak absolutním množství (více lidí se dožívá většího věku), zvyšuje důležitost této věkové skupiny pro celkovou orientaci sociální politiky i společenských věd. Stáří je nevyhnutelnou součástí života a počet stárnoucích lidí v populaci neustále roste. Neustále rostoucí počet jedinců také vyhledává institucionální péči, a tím klade stále vyšší nároky na systematickou politiku v oblasti sociálních služeb pro seniory.

Senioři tak budou čím dál tím více předmětem zájmu jak státu, tak i neziskových organizací nebo soukromých společností. Navíc senioři jsou v řadě aspektů specifickou skupinou. Jsou více než jiné věkové vrstvy ohroženi sociálním vyloučením, nedostatkem sociálních vazeb a interakcí či zdravotními problémy. Naproti tomu lidé nově odcházející do důchodu jsou zvyklí na aktivní životní styl a mají často silné finanční rezervy, díky kterým jsou podle názorů českého sociologa Jana Kellera ideálními hyperkonzumenty (Keller 2006).

Pojem „hyperkonzument“ si Keller půjčuje od svého francouzského kolegy, profesora sociologie Gillese Lipovetskyho, který ho přináší v knize *Paradoxní štěstí*

(Lipovetsky 2007, s. 9). Keller ho v článku nazvaném Droga konzumu aplikuje právě na seniory jakožto ideální hyperkonzumenty: „Polovinu všech výdajů utrácení dnes lidé nad padesát let. Nakupují například polovinu z prodaných aut. Už neplatí, že lidé ve starším věku jsou méně aktivní a nekonzumně orientovaní. Představují naopak ideálního hyperkonzumenta. Jsou osvobozeni od povinnosti pracovat, mohou se oddávat péči o své tělo a zdraví, mohou cestovat, užívat si rodinných radostí. Představují velký trh budoucnosti, trh protéz a individualizovaných osobních služeb, dodávek do domu, kosmetiky na udržení vzhledu a prášků na povzbuzení sexuálního života. Jsou přímo vzorovými reprezentanty paradoxního štěstí. Volí konzum jako cestu, jak zapomenout na stárnutí, na pocit neužitečnosti, na obavy z osamění a z času, který tak rychle plyne. Podobné rysy, byť v méně koncentrované podobě, vykazuje každý konzument“ (Keller 2006).

Stáří má na různé jedince značně individuální projevy, které závisí na celé řadě dalších faktorů a vlivů. Pro sociální politiku je klíčovým kritériem kalendářní věk a aktuální nastavení systému důchodového pojištění. To totiž ve své kombinaci určuje, kdy dostane který jedinec možnost odejít z pracovního procesu a začít čerpat důchodové pojištění, tedy dostávat starobní důchod.

2.1 Senioři a sociální politika státu

Právě čerpání starobního důchodu či splnění zákonem stanovených náležitostí k možnosti jej čerpat, tj. zejména dosažení určitého věku, můžeme považovat za hlavní hledisko pro rozdělení populace na seniory a ne-seniory z hlediska sociální politiky.

Vedle výrazných změn v postavení v sociálních vztazích sebou stáří přináší i změny v životním stylu, které jsou více či méně závislé právě na změnách v sociálním a ekonomickém postavení jedince. Zejména tzv. „odchod do důchodu“, řidčeji také „penzionování“ čili ukončení ekonomicky aktivního období života a začátek pobírání starobního důchodu místo platu, je důležitým aspektem pro negativní změny sociálního a ekonomického postavení. Věk a z něj odvozené sociální kategorie jsou výrazným stratifikačním prvkem.

Odchod ze zaměstnání do penze má výrazný vliv na celý život jedince, mění jeho sociální role a způsob trávení denního času. Kromě hrozící ztráty ekonomického standardu, daného nižším příjmem v podobě vyplácení starobního důchodu namísto mzdy, hrozí po penzionování i pokles sociálních kontaktů a vazeb, například ztráta spojení s bývalými kolegy a kolegyněmi z pracoviště a profesního života.

Nárok na výplatu starobního důchodu má podle zákona každý, kdo dosáhne určeného věku, pokud byl pojištěn po dobu alespoň 25 let. Hodnota potřebného věku se však neustále pomalu zvyšuje. Pro občany narozené v roce 1936 a starší ročníky je řádná hranice pro odchod do penze 60 let pro muže a 53-57 let pro ženy podle počtu vychovaných dětí (s větším počtem dětí se snižuje limit potřebný pro odchod do důchodu).

Výše věku pro odchod do důchodu se postupně plynule zvyšuje. Zároveň se vyrovnávají rozdíly mezi muži a ženami. Lidé narození v roce 1968 půjdou do důchodu v 65 letech shodně pro obě pohlaví, pokud žena nemá děti. Jinak může do penze odejít o jeden až tři roky dříve. Autor této práce se pak na odchod do penze může těšit ve svých 68 letech (podle současné úpravy, která ale do té doby pravděpodobně dozná dalších změn).

V březnu letošního roku prošel prvním čtením v Poslanecké sněmovně návrh, který chce už od 1. října 2011 změnit dosavadní pravidla pro výpočet důchodů. Tato novelizace, označovaná jako „malá důchodová reforma“, v komparaci k připravované velké důchodové reformě vychází vstříc nálezů Ústavního soudu. Současné, relativně egalitářské rozložení výše výplat starobních důchodů, by se více rozvrstвило, aby lidé s vyššími příjmy (a tudíž platící vyšší odvody do systému sociálního pojištění) brali vyšší penzi.

Starobní důchod se skládá ze dvou částí: ze základní a z procentní výměry. Poměr a výše obou částí je upravena zákonem. „*Základním hmotněprávním předpisem, který upravuje nároky na důchody ze základního důchodového pojištění, způsob stanovení výše důchodů a podmínky pro jejich výplatu, je zákon č. 155/1995 Sb. O nároku na důchod, jeho výši a výplatě rozhoduje Česká správa sociálního zabezpečení. Starobní důchod je společně s důchodem invalidním, vdovským (a vdoveckým) a sirotčím důchodem součástí výplat z důchodového pojištění, které spolu s nemocenským tvoří základ systému sociálního zabezpečení*“ (MPSV 2011a).

Náš důchodový systém zahrnuje složku základního pojištění, které musí platit všichni ekonomicky aktivní obyvatelé České republiky srážkami ze mzdy. Důchod ze základního důchodového pojištění pobírá více než 99 % obyvatel ve věku vyšším, než je věková hranice pro nárok na starobní důchod. Takto tvořený a státem garantovaný důchodový fond je financován průběžným systémem, to znamená, že dnešní pracující zabezpečují jeho příjmy a současným penzistům se z něj vyplácí starobní důchod. V České republice zatím nefunguje model používaný v řadě západních zemí, totiž zaměstnavatelské penzijní fondy. Soukromé připojištění přes finanční produkty komerčních subjektů také není v českém prostředí zatím příliš rozšířeno.

2.2 Stárnutí jako téma společenského diskurzu

„Proti stáří musíme bojovat jako proti nějaké chorobě,“ napsal v knize *Dvě rozmluvy* Marcus Tullius Cicero, římský politik a filosof (Cicero 1960. s. 71). Měl tím na mysli, že je proti starým lidem potřeba bojovat jako proti nemocem? Část soudobého diskurzu by takové myšlenky téměř odpovídala. V českém veřejném prostoru se za poslední rok objevily dvě významné události, které rozvířily debatu o stáří a postavení starých lidí ve společnosti. První z nich byl předvolební klip mladých herců Jiřího Mádl a Marty Issové s výstižným názvem *„Přemluv bábu, přemluv dědu“*.

„Starý lidi mají selektivní paměť,“ vysvětluje Jiří Mádl podle něj špatné politické preference seniorů (Mádl, Issová 2010. stopáž 0:58). Klip vzbudil rozhořčené reakce nejen kvůli své vulgární formě a kontroverznímu politickému poselství, ale rovněž kvůli nevybíravému ageismu. Podle R.N. Butlera *„můžeme ageismus chápat jako proces systematického stereotypizování a diskriminace lidí pro jejich stáří, podobně jako se rasismus a sexismus vztahují k barvě pleti a pohlaví. Starí lidé jsou kategorizováni jako senilní, rigidní ve svém myšlení a způsobech, staromódní v morálce a dovednostech.“* (Butler 1975, citováno dle Vidovičová 2005, s. 5). Tuto definici zmíněný klip bezesporu naplňuje a doplňuje ji o roviny rigidních politických preferencí seniorů.

„Pokud nedojde k reformě, tak ve státní pokladně brzy nebudou na důchody peníze,“ (Mádl, Issová 2010. stopáž 2:44) říká v pozdější části klipu herečka Issová a předjímá tak druhé téma, kolem kterého se problematika stáří a seniorů v posledních měsících v médiích nejvíce točí – penzijní reformy a změny v důchodovém systému. Ty se

sice současných seniorů týkat nebudou, hlavní roli v těchto diskusích však hrají stárnutí populace, demografický vývoj a chápání stáří jako sociální události, na kterou je třeba dopředu reagovat.

V předešlém citátu Cicero nemluvil negativně o stáří jakožto o sociálním statusu připsaném na základě vyššího kalendářního věku, ale o stáří jako fyziologickém procesu měnícím (a zhoršujícím) fungování lidského těla. „*Tělesná cvičení a střídmost však mohou i ve stáří udržet něco z dřívější tělesné síly a svěžesti,*“ dodává Cicero (Cicero 1960. s. 72). Jako vlivný filosof a veřejný činitel podněcoval seniory k udržování aktivního životního stylu coby účinné prevence jak biologických nemocí, tak také negativních sociálních důsledků života ve stáří. Už tehdy lidé chápali stáří a stárnutí jako důležité společenské (sociální) téma a řada myslitelů starým lidem radila, jak si zachovat tělesnou i duševní svěžest a jak aktivně trávit stáří.

V dobách antiky se řada lidí (tedy těch z vyšších vrstev) dožívala poměrně dlouhého života, často i sta let. V dějinách lidstva to byla vzácná výjimka. Po 99,9 % doby existence našeho druhu Homo sapiens jsme se však dožívali v průměru jen 30 let. Masové stárnutí populace je v posledním století fenoménem zcela novým, který sebou přináší radikální změny celospolečenského významu.

2.3 Stárnutí v číslech

Na celém světě je podle údajů OSN aktuálně přibližně 12 % osob starších 60 let. Do roku 2050 jejich podíl stoupne na 22 %, což bude znamenat přibližně 2 miliardy lidí. K výraznému zestárnutí populace dojde i v řadě zemí druhého a třetího světa, zejména v Číně, Indii a Brazílii.

Podle propočtů Českého statistického úřadu žilo v České republice k 1. lednu 2010 celkem 10 506 813 obyvatel. Nejpočetnější věkovou kohortou jsou muži a ženy ve věku 30 – 34 let (celkem 927 504 osob) a 35 – 40 let. Tyto silné ročníky vznikly v 70. letech následkem pro-populačních opatření a specifického politického vývoje v tehdejší Československu.

Pro problematiku stáří a seniorů je nicméně aktuálnější, že třetí nejsilnější kohorta jsou lidé ve věku 55 – 59 let, tedy ročníky druhé poloviny padesátých let. V roce 2010 evidoval Český statistický úřad 761 690 obyvatel v tomto věkovém rozmezí. Jen o málo slabší je skupina 60 – 64 let. Právě tito lidé odchází či budou v následujících letech odcházet do penze. Během krátké doby tak bude důchodový systém čelit velkým změnám. Po silných seniorských ročnicích v následujících letech přijdou na řadu opět slabší ročníky, aby na přelomu 30. a 40. let 21. století nastoupila do penze výjimečná generace tzv. „Husákových dětí“. Jaké však budou za 30 a více let poměry mezi počtem ekonomicky aktivních obyvatel a občanů v post-produktivním věku můžeme jen odhadovat, protože není možné určit vliv migrace a porodnost natolik dopředu.

V roce 2010 žilo v ČR přibližně 1,5 milionu lidí starších 65 let. Podle tzv. střední varianty demografických odhadů Českého statistického úřadu by jejich počet měl v roce 2020 dosáhnout 2 milionů (do penze přijdou silné ročníky padesátých let) a v roce 2050 už dokonce 3,2 milionu (do důchodu půjdou nejsilnější ročníky let sedmdesátých). Podle vysoké varianty ČSÚ by dokonce v ČR žilo v roce 2050 na 3,5 milionu osob starších 65 let.

Máme se obávat o životní standard seniorů, kterým nebude moci malý počet ekonomicky aktivních lidí zajistit důstojné stáří? Bude nutné přijmout parametrické změny penzijního systému reflektující demografický vývoj, ale černé scénáře nehrozí. Demografické panice, jako krajnímu diskurzu současných debat o stárnutí populací, se budeme věnovat v následující podkapitole.

Statistická ročenka České správy sociálního zabezpečení udává pro rok 2009 celkem 2 790 391 osob pobírajících nějaký typ důchodu, nejen toho starobního. Starobních důchodců je 1 533 012. Důchodů, coby jednotlivých dávek, vyplácela ČSSZ celkem 3 477 926, z toho starobních 2 108 368. Řada seniorů například pobírá ke starobnímu důchodu i vdovský nebo vdovecký důchod, proto je číslo udávající počet dávek větší než číslo příjemců.

V Praze byl počet obyvatel k 1. 1. 2010 celkem 1 249 026. Z tohoto počtu obyvatel pobírá starobní důchod 186 565 lidí (106 159 žen a jen 80 406 mužů), což je 15 % populace, lehce nad celorepublikovým průměrem. Celkové výdaje na vyplácení důchodů za rok 2009 dosáhly 331,7 miliard korun. Výplaty starobních důchodů činily 243,6 miliard.

Jednoduchou operací si můžeme dopočítat průměrnou výši starobního důchodu v České republice, která činí 10 045 korun, což je pro srovnání méně než 50 % průměrné mzdy.

2.4 Demografická panika

Slovo senior pochází z latiny a znamená „starší“. Stále starší je čím dál tím větší počet lidí a stárne tak společnost jako celek. Prodlužování průměrného věku populace znamená, že podíl starých lidí stoupá jak v České republice, tak v Evropě i na celém světě. Ohrožuje určitý stupeň poměrného počtu seniorů blahobyt a prosperitu lidských společností?

Prognózy vývoje věkové struktury společnosti se často dosti různí, jednotlivé zdroje uvádějí odlišné propočty. A podle toho se liší i odhady dopadů stárnutí na sociální politiku a celkově politicko-ekonomické fungování a hospodaření jednotlivých zemí. Pokud určité subjekty představují negativní odhady vývoje věkové struktury a počítají s výrazným stárnutím obyvatelstva a silně nepříznivými následky takového vývoje, mluvíme o šíření tzv. „demografické paniky“.

Demografická panika je specifickým druhem morální paniky založené na falešném zveličování (či specificky zvoleném důrazu jen na určité aspekty) problémů a jejich artikulaci ve veřejném prostoru s cílem ovlivnit smýšlení, názory a postoje skupiny nebo společnosti. Morální panika je někdy též umocňována médii a ve svých krajních důsledcích může vyústit i v násilí části společnosti proti minoritě, která je objektem morální paniky.

Demografická panika pracuje s myšlenkou, že prodlužování doby dožití a celkové stárnutí populace je hrozba pro ekonomický rozvoj a spokojené fungování společnosti. Celospolečenský i rodinný přínos starých lidí marginalizuje a opomíjí. Klíčovou roli při přiživování konceptu demografické paniky hrají média, která seniory zobrazují v negativních stereotypech. Této problematice se více věnujeme v jiné části textu.

Pro demografickou paniku je také typické, že nadhodnocuje počty starých lidí v budoucích generacích, počítá s malou porodností, minimální migrací a rychle se zvyšujícím věkem dožití. Tyto scénáře bývají často doplněny o údaj, kolik za určitý čas

případně ekonomicky aktivních lidí na jednoho penzistu pobírajícího starobní důchod. Z těchto údajů jsou pak vyvozeny závěry směřující např. k úpravě současné legislativy - třeba požadavek na razantnější zvyšování věku odchodu do důchodu.

Podle Pavla Čižinského lze termínem „demografická panika“ označit také situaci, kdy některé politické a ideologické skupiny, nejčastěji krajní pravice, užívají manipulativních demografických výpočtů k určení znepokojujících poměrů mezi rasami a etniky v jednotlivých zemích (Čižinský 2006). Demografická panika tak nutně neznamená jen zveličování hrozby stárnutí populace, ale všech demografických změn, včetně vlivů migrace nebo různé natality jednotlivých etnik či vzdělanostních skupin.

3. Stárnutí a stáří jako individuální událost

Naplnění určitého věku je možné chápat jako sociální událost, která na sebe váže změny v individuálním životě jednotlivce. Jak ukáže následující kapitola, souvislost mezi biologickým věkem a schopností jedince zastávat příslušné společenské role a vykonávat určité kompetence z nich vyplývající, je však v dnešní době značně individualizovaná.

Opuštění původních rolí, statusů a pozic s sebou nese povinnost ukotvit se v nových. Prestiž těchto nových rolí je však často nižší, což s sebou nese celou řadu dalších specifických aspektů pro staré a stárnoucí spoluobčany. Stáří provází fyzické, psychologické a sociální změny. Sociální dopady záleží především na nastavení společnosti a způsobu, jakým přistupuje ke starým lidem. Kulturní vzorce hrají zásadní roli v tom, jakým způsobem se mladší generace k problematice svých rodičů a prarodičů staví a jaké role a postavení jim přisuzuje.

Vzhledem k postupnému nárůstu průměrného věku, v němž ženy rodí děti, se dnes lidé stávají rodiči a prarodiči ve vyšším věku. Pozdější střední věk lidského života je tak obdobím, kdy děti opouští společné bydlení s rodiči a zakládají vlastní rodiny. Nástup odchodu do důchodu se tak v mnoha případech kryje s vrcholem důležitosti role prarodičů. Proměny role „babičky“ a „dědečka“ ve vícegeneračních rodinách jsou vedle odchodu z pracovního života další výraznou sociální změnou pro život seniorů.

Kombinace prarodičovství a nástupu do penze přináší jak pozitiva, tak negativa. V případě společného bydlení se mohou objevit nové spory, pokud prarodiče díky penzi mají spolu s dostatkem volného času nadměrný zájem o výchovu vnoučat a o fungování rodiny svých dětí. Podobnou podvojnost vykazuje stáří z hlediska uvolnění časových dispozic jedince pro další činnosti. Odchod do penze znamená více času na koníčky a zájmy, ale pro mnoho lidí, hlavně mužů, bývá obtížné se s přemírou volného času najednou vyrovnat a tento čas nějak smysluplně strávit. Jak navíc ukázal již rakouský sociolog Paul Felix Lazarsfeld ve svém slavném díle „*Die Arbeitslosen von Marienthal*“, volný čas jako prostor pro koníčky a záliby je konstruován v opozici k času pracovnímu. Pokud mizí čas práce a povinností a veškerý čas splývá do volného času, mění se jeho chápání pro osobu a její zájem tento čas smysluplně užívat (Lazarsfeld 1975).

Objektivně přináší stáří v mnoha ohledech nižší míru odpovědnosti. Člověk již není odpovědný za své nedospělé děti, nepotřebuje vytvářet větší finanční rezervy pro dlouhodobé investice, neleží na něm tíha odpovědnosti za jeho úkoly v zaměstnání. V kontradikci s tím však většina seniorů cítí silnou subjektivní odpovědnost za řadu věcí, což se může při dlouhodobém působení těchto stresujících faktorů nepříznivě odrazit na jejich psychice.

Zdravotní stav seniorů jde ruku v ruce se spokojeností v jejich osobním životě a kauzalita těchto jevů je často oboustranná. Pokud staří lidé strádají psychicky (úmrť blízkých, pocit neužitečnosti) či sociálně (sociální vyloučení, nízká intenzita kontaktů), má to negativní dopady na jejich fyzický stav.

S prorůstáním kultury mládí a krásy zatěžuje stáří, jako nevratný biologický jev projevující se mj. viditelnými změnami vzhledu, psychiku jedince také skrze úbytek estetického kapitálu. Rostoucí obrat kosmetického zboží pro seniory a pro zpomalování viditelných následků stáří je toho dobrým odrazem. Kosmetický průmysl je po farmaceutickém a automobilovém průmyslu v současnosti co do finančního obratu třetí největší na světě. Vedle vzhledu jsou senioři nuceni vyrovnat se mladším ročníkům také dovednostmi a schopnostmi, např. při užívání techniky.

„Obavy, že si lidé nedokážou osvojit dovednosti práce s počítačem, bývají doprovázeny až subdepresivními pocity, které někdy iradiují do jiných výkonových či prožitkových oblastí a snižují sebevědomí a pocit životní spokojenosti. (...) Jde o druh anticipační úzkosti, kurzy většinou odmítají, aby se neztrapnili. Nepříjemné pocity bývají potlačovány či vytěšňovány“ (Michal 2004, s. 22). Pro seniory, kteří by s používáním počítače a internetu teprve začínali, bývá psychická bariéra ze strachu z neznámého často blokačním faktorem, proč se o to ani nepokusí.

Kvůli tlaku na zvládnání dalších technologických dovedností (ovládání mobilního telefonu, práce s internetem) se někteří jedinci mohou dostat až do psychické úzkosti. Vztahu seniorů a internetu se ještě budeme věnovat, a to jak v teoretické části práce, tak zejména při analýze výsledků výzkumu, který byl ostatně právě na tyto fenomény (a jejich vzájemný vztah) zacílen.

3.1 Ageismus a diskriminace

Staří spoluobčané jsou prostorově vytěsňováni z lukrativních čtvrtí v centrech měst, častěji jim hrozí sociální deprivace, nesoběstačnost, zdravotní komplikace, imobilita a podobně. Čelí řadě hrozeb jak v reálném společenském prostoru, tak i hrozbám v rovině symbolické.

Pro diskriminaci na základě věku používáme termín ageismus. Poprvé tento pojem použil Robert Butler v roce 1968. *„Ageismus je ideologie založená na sdíleném přesvědčení o kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází lidského životního cyklu. Projevuje se skrze proces systematické, symbolické i reálné stereotypizace a diskriminace osob a skupin na základě jejich chronologického věku a/nebo na jejich příslušnosti k určité generaci“* (Vidovičová 2005, s. 5).

Přejímaní ageistických kliše či i pouhá tolerance věkové diskriminace mohou přitom vést k řadě patologických projevů. *„Goffman zdůrazňuje, že jednotlivci jako angažovaní představitelé svého vlastního „já“ žijí v morálkou prostoupeném světě, jehož požadavky primárně spočívají v udržení interakčního řádu. Tím, že jedinec dostatečně uznává toho druhého a dovoluje mu, aby si vytvořil a potvrdil svou identitu, spolupodílí se na budování základny tohoto řádu,“* (Šubrt a Balon 2010, s. 104). To pochopitelně platí i pro budování mezigeneračních vztahů.

Klíčovou roli při sociálním konstruování seniora jako stereotypní sady rolí v očích ne-seniorů hrají média. Z informačního kanálu zachytávajícího dění dnešního světa, se média již dávno stala jeho spolutvůrcem, zejména v oblasti profilace veřejného mínění. Ovlivňování postojů a názorů na menšiny (a seniory můžeme pokládat za menšinu selektovanou na základě vyššího věku) je v současné době značně monitorovanou záležitostí zejména ze strany nevládních organizací a institucí.

Jak uvádí autoři studie *Obraz seniorů a stáří v českých médiích*, *„zpravodajská média často na latentní rovině svých sdělení reprodukují stereotypy spojené se stářím a ukazují seniory jako závislé osoby, které mohou být zátěží rozvoje české společnosti“* (Sedláková 2005, s. 11) a přispívají tak spíše k sociální exkluzi seniorů. V předmluvě studie *Reprezentace seniorů a seniorek v médiích* socioložka Jiřina Šiklová trefně poznamenává: *„Obavy, že druhého urazíme, vyslovíme-li jeho věk, svědčí o obavách*

společnosti ze stáří. Svědčí o našem negativním postoji k faktu, který významně strukturuje společnost“ (Gender Studies 2005, s. 2).

Staří lidé se také méně objevují v televizi, reklamách a ve veřejném prostoru celkově (tamtéž). Je to dáno i tím, že zatím nejsou příliš vnímáni jako lukrativní spotřebitelé. Pokud už se v médiích objeví, bývá to často v negativních souvislostech, například jako oběti podvodů a trestných činů. Opakováním se stereotypní klišé o seniorech, zejména v očích mladých lidí, potvrzují. *„Věk se stal náhražkou a dokonce prediktorem charakteristik, u nichž společnost očekává, že budou svázány s věkem a k osobám s určitým věkem či patřícím k jedné věkové skupině se chováme jiným způsobem, než se chováme k osobám v jiném věku nebo v jiné věkové skupině“ (Chudacoff 1989, citováno dle Vidičová 2007, s. 7).*

3.2 Aktivní stáří a aktivní staří

Aktivní staří lépe zvládají průchod touto životní etapou a mnohé nevýhody (odchod ze zaměstnání) dokážou transformovat ve výhody (dostatek volného času pro svá hobby). I to je důvod, proč je důležité udržovat aktivní životní styl. Dualitu proměn stáří a chápání starých lidí ve společnosti zachycuje i Anthony Giddens, pro nějž je poukazování na dualitu jevů typické: *„V současné době se odehrávají dva protichůdné procesy. Na jedné straně mají staří lidé v moderní společnosti méně významné postavení a menší moc, než tomu bylo ve většině předmoderních kultur, kde bylo stáří považováno za zdroj moudrosti a rozhodování bylo často svěřováno do rukou nejstarších jedinců. (...) Na druhé straně však dnešní staří lidé daleko méně přijímají stárnutí jako nevyhnutelný proces tělesného úpadku“ (Giddens 2005, s. 152).*

A nejen tělesného. Senioři dnes aktivně předcházejí i mentální a duševní degradaci a společnost jim k tomu nabízí řadu nejrůznějších cest. Jaké způsoby to jsou a jaké možnosti se dnešním seniorům nabízejí v oblasti aktivního trávení stáří, popisuje následující část práce.

O tom, že si státní správa uvědomuje obrovský dopad stárnutí na celkový profil společnosti a její fungování, svědčí fakt, že v roce 2006 byla založena Rada vlády pro seniory a stárnutí populace. Tento orgán *„usiluje o vytvoření podmínek pro zdravé, aktivní*

a důstojné stárnutí a stáří v České republice a aktivní zapojení starších osob do ekonomického a sociálního rozvoje společnosti v kontextu demografického vývoje,“ (MPSV 2011b). Vedle boje proti ageismu (kterým se zabýváme v jiné části textu) je tím hlavním úkolem tohoto poradního orgánu vlády podporovat právě aktivní prožití stáří a možnosti aktivního trávení času.

Takový cíl má svoji logiku. Aktivní senior je nejenže subjektivně spokojenější se svým životem, ale vydrží déle zdravější (péče o jeho zdravotní stav stojí méně peněz) a více se podílí na ekonomice země jako konzument. Zejména soukromé instituce a subjekty se netají tím, že aktivní stáří pro ně znamená možnost zisku, pokud nabídnou seniorům požadované aktivity.

A o jaké možnosti aktivního trávení času senioři stojí? Slovem aktivní přitom nemáme nutně na mysli fyzicky náročnou činnost nebo sport. Pro udržení mentální svěžesti a duševního zdraví jsou také nezbytné mozkové a společenské aktivity. Sport a pohyb, cvičení k udržení dobré paměti i činnosti, které pomáhají uspokojovat sociální a vztahové potřeby, to vše spadá do pojmu aktivní stáří.

Z fyzických aktivit je mezi seniory populární zejména pěší turistika a plavání. Na pěší turistiku byla také směřována jedna otázka v dotazníku. Při sportovním vyžití je nutné brát ohled na aktuální zdravotní stav jedince. Pro starší lidi platí, že více náchylná je kardiovaskulární a opěrná soustava. Ve stáří dochází k řidnutí kostí a hůře se léčí zlomeniny, proto nejsou pro seniory vhodné sporty a hry, při nichž hrozí pády a vážnější úrazy. Také dlouhotrvající fyzická námaha, při které je zatěžováno srdce, není pro většinu lidí v důchodovém věku vhodné.

Chůze a pěší turistika byla populární prakticky vždy: v poslední době k nám ze severovýchodních zemí navíc přišel trend tzv. „nordic walkingu“, tedy využití hůlek podobných hůlkám na lyžování. V tomto případě se během chůze zapojují více i ruce a člověku se tak dostává komplexnějšího procvičení všech partií. Pěší turistika se dá ideálně spojit s cestováním a zážitkovou turistikou nebo také se sociálním vyžitím v případě, kdy se do aktivity společně zapojí celá rodina nebo skupiny přátel.

Naproti tomu pěstování duševních aktivit je více individuální záležitostí. Samozřejmě se dají hrát šachy, karty či pexeso (což je obzvláště dobrá hra na trénink

paměti), ale častěji se popularitě mezi penzisty těší křížovky a v posledních letech také sudoku. Rovněž četba funguje jako aktivní trénink mozku a podporuje opakování slovní zásoby.

V práci mapující seniory primárně v souvislosti s využíváním počítačů a internetu, nemůžeme opomenout počítačové kurzy. Jejich nabídka je dnes bohatá, často organizovaná přímo městskými částmi a obcemi. V kurzech se zájemci mohou seznámit s ovládním výpočetní techniky od samých začátků až po ovládní uživatelských programů a softwaru. Návštěva počítačových kurzů funguje opět do velké míry i jako sociální událost - možnost vidět se s přáteli či poznat nové lidi se stejným zájmem (a ve stejném věku).

Většina účastníků takových kurzů jsou mladí senioři a čerství penzisté. Jak následně potvrdí i náš výzkum, pokud se člověk nepřiměje začít používat počítač během svého ekonomicky aktivního života či krátce po nástupu do penze, šance, že se bude chtít práci na počítači či využívání internetu začít věnovat později, výrazně klesá.

Důležitou oblastí, kterou senioři rádi tráví čas, je kultura. Návštěvy divadel, kin, galerií a památek jsou skutečně hojně využívanou činností. Vyhledávání informací o kultuře se v mém výzkumu stalo vůbec nejčastěji uváděnou odpovědí, co by seniory, kteří jej zatím nepoužívají, na internetu nejvíce lákalo.

Smyslem tohoto textu není se dopodrobna věnovat všem oblastem pro trávení aktivního stáří. Alespoň zmínit si zaslouží taneční třetího věku a fenomén chataření, chalupaření a zahrádkaření, na který byla ve výzkumu specifičtěji zacílena také jedna otázka.

Jako velice důležitý se ukázal fenomén veřejné vzdělávací instituce pro seniory, tzv. univerzity třetího věku, kterému proto budeme věnovat celou následující podkapitolu. Univerzity třetího věku (zkráceně U3V) jsou důležitým prostorem pro aktivní trávení stáří. Jak si ukážeme později v empirické části, figurují jako významná proměnná při hodnocení počítačové gramotnosti a využívání internetu u seniorské populace.

3.3 Univerzita třetího věku

Pojem „třetí věk“ není jen eufemističtější název pro stáří a důchod, ale vyjadřuje koncepci pokračování celoživotního rozvoje i v pozdějším, postproduktivním věku. Ve spojitosti s tímto pojmem se lidem nejčastěji vybaví univerzita třetího věku - vzdělávací instituce určená právě lidem v důchodovém věku. Pojmem „první věk“ se označuje doba dětství, dospívání a školní docházky. „Druhý věk“ znamená ekonomicky produktivní období, kdy je člověk zaměstnaný a dovzdělává se v rámci své profesní kariéry či osobního růstu.

„Pro starší lidi, kteří už nežijí se svými dětmi a museli zanechat ekonomické činnosti, není snadné dát závěrečné fázi života smysl. Dříve se soudilo, že se stářím se úspěšněji vyrovnávají ti, kdo se obracejí ke svým vnitřním zdrojům a méně se zajímají o vnější prospěch, který jim může poskytnout společenský život. V mnoha případech je to určitě pravda, ale ve společnosti, kde mnoho lidí zůstává fyzicky zdravých do vysokého věku, bude mít nejspíše stále větší význam orientace navenek. Důchodci mohou najít nový začátek v tom, co se nazývá „třetím věkem“, v němž začíná nová fáze vzdělávání“
(Giddens 2005, s. 57).

U3V nabízí seniorům možnost, jak aktivně trávit volný čas. Jedná se spíše o zájmové, nikoliv profesní vzdělávání. Tomu odpovídá i nabídka kurzů. Nejčastěji jsou to filmové semináře, kurzy o umění, např. literatuře (lidé v penzi mají dostatek času na četbu) a obecně humanitní obory, jako jsou psychologie, filosofie či religionistika. Rozmanitost kurzů je široká, technické či ekonomické obory mají rovněž bohaté nabídky, stejně jako oblíbená studia jazyků, hlavně latiny. V rámci U3V také nalezneme velkou nabídku kurzů týkajících se práce s počítačem a internetem. Například Vysoká škola ekonomická v Praze nabízí výuku počítačů pro seniory již sedmnáctým rokem.

Cílem vzdělávání seniorů je prohlubování jejich dosavadních vědomostí skrze prezentování nových poznatků a technologií, které jsou jim jinak nepřístupné. U3V se tak snaží napomoci jejich adaptaci na měnící se životní a společenské podmínky. Důležitou věcí spjatou s docházkou na U3V je také podpora mezigeneračního dialogu, tedy nejen předávání informací směrem k posluchačům, ale kontakt mladých lidí se starší generací.

„Studentům třetího věku“ přednáší i o dvě generace mladší doktorandi a skrze vzájemný respekt se posiluje mezigenerační porozumění zúčastněných.

Aktivní zájem o vzdělávání podporuje růst jednotlivých seniorů, rozvíjí jejich mentální a duševní schopnosti, sebedůvěru, pocit sebenaplnění, vztah k sobě samému, okolí a společnosti, ve které se stále mohou cítit cenní a plně začlenění. Adaptace na nový životní styl po přechodu do důchodu není jednoduchá. S pomocí U3V tak lidé nepřicházejí o sociální kontakty, naopak mohou navázat nové, což jim umožňuje společný zájem např. o určitý obor či předmět. Univerzita třetího věku také pomáhá seniorům udržet kvalitu jejich života i životní styl, na který byli zvyklí, tím, že je nutí počítat s programem přednášek pro tvorbu osobního časového rozvrhu.

Účastníkem programů U3V může být osoba, která dosáhla věku potřebného pro přiznání starobního důchodu. Většinou se vyžaduje i středoškolské vzdělání s maturitou. Posluchači U3V nejsou studenty podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách. Na většině univerzit (například na Filosofické fakultě, kde se konala část sběru dat) se při příchodu zapisují do prezenčních listin. Požadavky nejsou přísné, podmínkou úspěšného absolvování kurzu je jen docházka a někdy i sepsání krátké závěrečné práce. Po absolvování obdrží účastníci slavnostně certifikát.

4. Internet jako hlavní komunikační a informační médium doby

Internet je komunikační a informační revolucí. Ještě nikdy v historii se společnost neměnila tak rychle a tak radikálně jako v posledních dvaceti letech. A velkou zásluhu na tom má právě internet coby hlavní médium (post)moderních technologií. Dá se ale internet chápat i jako fenomén sociální, aby se mohl stát plnohodnotným objektem sociologického zájmu? Zcela jistě. Přináší totiž nové možnosti komunikace a s ní spjatých sociálních vztahů. Není jen komunikační platformou, ale lze jej chápat i jako specifický sociální prostor, protože jeho uživatelé vstupují do prostoru vlastních pravidel a norem, které pochopitelně vychází z norem platných ve společnosti jako celku, ale mohou mít svá specifika.

Slovo internet vzniklo v roce 1987. Skládá se z latinské předpony „inter“, která znamená mezi, a anglického „net“, což znamená síť. Původně znamenal pojem „internet“ spíše technickou přenosovou soustavu pro výměnu dat, ale dnes už se tohoto slova běžně používá v přeneseném významu jako označení virtuálního prostoru, místa a světa. Vznik internetu je možné vysledovat již v 60. letech minulého století, kdy se v armádě a výzkumných centrech ve Spojených státech začaly rozšiřovat počítače propojované do lokálních sítí. Aby síť odolala případnému jadernému útoku, byla budována jako decentralizovaná a připomínala tak např. rybářskou síť. Podle tohoto modelu byla v USA v roce 1969 vybudována první větší počítačová síť, tzv. ARPANET, který propojil čtyři americké univerzity, ale časem se přidávaly i další instituce. ARPANET zanikl v březnu roku 1990, sehrál však klíčovou roli na cestě k základům dnešního internetu.

Masové rozšíření internetu se ale připisuje až vynálezu tzv. hypertextu v roce 1989 v laboratořích výzkumného pracoviště při projektu urychlovače částic CERN ve Švýcarsku. Hypertext funguje na principu řízeného vnořování se do požadovaných sekvencí, které otevrou další informační roviny k vybrané problematice. Tím zasazuje jednotlivé poznatky do kontextu a umožňuje čtenáři se v tématu lépe orientovat. Autor knihy *Hypertext 2.0*, profesor George P. Landow, „*chápe hypertext jako praktické naplnění mnoha aspektů poststrukturalistické i postmoderní koncepce otevřeného textu (opuštění paradigmat centra a okraje, hierarchie, linearity). Tím se hypertext odlišuje od tištěných médií, pro která je typická linearita, kontinuálnost a hierarchie, která vyplývá z jejich trojrozměrné povahy. Způsob četby představuje základní odlišnost textu klasického od hypertextu, který předpokládá multisekvenční čtení. V hypertextu čtenář označuje*

kurzorem link (na internetu nejčastěji podtržený a podsvícený text), který nese metaobsah (hypertextovou adresu jiného dokumentu), aktivuje jej a na obrazovce se objeví obsah odkazovaného materiálu“ (citováno dle Revue pro média, 5/2003, s. 35).

V západních zemích se v devadesátých letech stává internet dostupný i pro řadové uživatele. Jak strmě rostlo množství počítačů v domácnostech a pracovních kancelářích, stoupal posléze i počet uživatelů internetu. Se zvětšujícím se počtem uživatelů rostl i počet internetových stránek a aplikací, což rozšiřovalo možnosti pro koncové uživatele, přimělo další lidi začít využívat internet a tak dále. Koncem 90. let se internet již stává celospolečenským fenoménem.

4.1 Internet v dnešní době

Původní smysl internetu jako vojenské a vědecké sítě pro výměnu informací a dat rychle přebila řada dalších možností a funkcí. Komunikace, práce, zábava, studium, vše se v čím dál větší míře děje prostřednictvím moderních technologií a internetu zvláště. V posledních 3 měsících využilo podle výzkumu ČSÚ internet 98 % studentů, což svědčí o významnosti, s jakou v dnešní době společností používání internetu prostupuje. O to větší tlak je vytvářen na jedince, kteří internet nepoužívají a po této „informační dálnici“ nejedou. Knihu nazvanou právě *Informační dálnice* (v anglickém originále *The Road Ahead*) vydal v roce 1995 zakladatel společnosti Microsoft a technologický vizionář Bill Gates. Předjímal v ní, jak bude vypadat budoucnost v příštích dvaceti letech (tedy do roku 2015), a předpověděl, že hranice reálného a virtuálního světa se budou neustále zmenšovat v tom smyslu, že se bude čím dál tím víc interakcí odehrávat v elektronickém prostředí (Gates 1995). Tato prognóza se naplnila.

Pro mladé lidi, kteří jsou obecně méně konzervativní v názorech, postojích i chování, nebývá takový problém si během krátké doby osvojit používání nejmodernější zábavní a komunikační techniky. Klíčovou charakteristikou je přitom interaktivnost, tj. možnost být aktivním (spolu)tvůrcem obsahu média. Dle francouzského médiologa Jeana Baudrillarda je vliv nových forem komunikace zcela zásadní. „*Elektronická média totiž přetvářejí i samu podstatu našeho života. Televize nám svět nejen „reprezentuje“, ale také ve stále větší míře definuje, jaký tento svět doopravdy je“* (Giddens 2005, s. 373). Stejně pravidlo pochopitelně platí i pro internet.

Schopnost pracovat s internetem je specifickou disciplínou počítačové gramotnosti a je indikátorem jedincových schopností v éře digitálních technologií. Definujeme ji jako soubor znalostí, schopností a kompetencí, které umožňují jedinci využívat počítačové technologie pro jeho profesní a osobní život.

Připojení k internetu dnes navíc umožňuje i celá řada dalších zařízení včetně mobilních telefonů. Ze šetření Českého statistického úřadu vyplývá, že zatímco v roce 2003 využívalo v ČR internet jen 24 % lidí starších 16 let, v roce 2008 to už bylo celých 54%, v roce 2009 56 % a v loňském roce plných 62 % ze všech obyvatel starších 16 let (ČSÚ 2011).

4.2 Internet a senioři

Bez ovládnutí základních funkcí počítače se snižují možnosti jedince podílet se plnohodnotně na dění v moderní společnosti. Seniorům přináší rozmach technologií výzvu, když se musí na sklonku života vypořádat s osvojením mnohdy zcela nových pracovních postupů i dovedností v osobním životě. Pokud s internetem umí pracovat, může pro starší lidi znamenat obohacení a ulehčení života.

Co se týče vybavenosti domácností počítači, je časté, že když už senioři počítač s internetem vlastní, jedná se o starší modely, které jim věnovali jejich děti či vnuci po koupi nového přístroje. Práce se zastaralou technikou pro ně pak může být složitější než v případě nových modelů. Cena potřebného vybavení a internetového připojení může být pro mnohé seniory jednou z bariér bránících jim v plnohodnotném využívání moderních technologií.

S vyšším věkem je také spojována zhoršující se fyzická a zdravotní kondice, a tak lze u lidí v důchodovém věku narazit na mnoho omezení v těchto oblastech, která jim užívání nových technologií mohou znesnadňovat. Jedná se například o horší zrak či motorické schopnosti. S problémem se senior může setkat i při běžném vyhledávání informace, kdy je zaplaven množstvím nekonzistentních odkazů a jejich selekce pro něj může být náročná. Je nutné také myslet na to, že starší lidé se učí pomaleji a hůře než mladší generace, proto by měly být programy k jejich vzdělávání uzpůsobeny.

Díky internetu mohou být senioři v kontaktu nejen s nejnovějšími poznatky a aktuálními událostmi, ale i se svou blízkou či širší rodinou, známými nebo bývalými kolegy. Pro seniory je tak internet důležitým nástrojem chránícím před sociální izolací, kterou jsou ohroženi více než jiné věkové skupiny. Internet také přináší rozptýlení a možnost procvičování kognitivních funkcí, což může být pro lidi v důchodovém věku velmi přínosné.

S přibývajícím věkem podíl uživatelů internetu rychle klesá. Jak přesně a jaké jsou hlavní faktory ovlivňující využívání internetu mezi seniory, si ještě ukážeme. Podle šetření Českého statistického úřadu užívá v České republice osobní počítač 64 % obyvatel. Ve věkové skupině nad 64 let je to však jen 27 % a mezi starobními důchodci dokonce pouze 18 %. Častěji jde přitom o lidi s vyšším vzděláním, mezi kterými je používání počítače častější, proto je rozdíl mezi předchozími čísly poměrně velký. Pro účely našeho výzkumu jsme se zaměřili na populaci seniorů pouze podle kritéria věku, tj. výzkumu se účastnili i respondenti, kteří stále pracují či podnikají, ale zákonem stanovenou hranici pro případný odchod do penze již splňují.

Míra počítačové gramotnosti a používání internetu má samozřejmě souvislost s řadou dalších faktorů, zejména dosaženým vzděláním. Čím vyšší je, tím spíše bude člověk internet používat a tím spíše bude vykonávat odbornou profesi, kde bude muset s počítačem a internetem pracovat. Z obyvatel starších 16 let používá v České republice internet 62 % lidí. Ve skupině nad 64 let věku je to 24 %, pro starobní důchodce připadá 17%. Nejčastěji využívanými funkcemi internetu pro všechny věkové skupiny uživatelů jsou posílání a přijímání e-mailů (55 %), vyhledávání informací o zboží a službách (50 %) a čtení on-line zpráv (41 %) (ČSÚ 2011).

Údaj platí pro celou Českou republiku. Bohužel nejsou dostupná data zvláště pro jednotlivé kraje, ale dá se předpokládat, že města na tom budou v těchto indikátorech výrazně lépe než venkov a že dominovat bude Praha. V realizaci vlastního výzkumu proto předpokládáme, že se podaří sebrat dostatečný počet respondentů, zahrnující jak lidi internet používající, tak nepoužívající. Design výzkumu a jeho průběh popisuje následující kapitola.

5. Výzkum jako proces bádání

Po bližším poznání komplexní problematiky stáří, aktivního životního stylu seniorů a moderních komunikačních technologií, zejména internetu, představíme výzkumný instrument, kterým se pokusíme odhalit a objasnit složité vztahy života seniorů ve virtuálním prostředí internetu a souvislosti s jejich životním stylem. Při konstrukci dotazníku se pokusíme zohlednit námi doposud sestavené poznatky v této oblasti a vycházíme ze záměrů výzkumu a výzkumných otázek.

Kvůli předpokládané náročnosti při přepisu a kódování dat do statistického programu se zároveň musíme snažit uzpůsobit dotazník tak, aby šel jednodušeji hodnotit. Návrhy otázek pro dotazník k tomuto výzkumu vznikaly na přelomu zimy a jara 2011. Během dvou týdnů vykrytalizoval první návrh, kde ovšem došlo k několika změnám po předvýzkumu a seznámením se s podobou jinde využívaných výzkumných nástrojů.

V této kapitole, popisující realizaci vlastního výzkumu, bude nejprve blíže představena výzkumná úloha, výzkumné otázky a znění vstupních hypotéz, poté průběh pilotáže a její výsledky (jak přispěla ke zkvalitnění výzkumného instrumentu), a nakonec budou představeny užité metody výběru.

5.1 Výzkumná úloha

V teoretické části jsme popsali významnost internetu jakožto hlavního komunikačního a informačního média naší doby. Jak poroste poměrné množství starých lidí v populaci, bude se zvyšovat i podíl seniorů využívajících internet. Způsobům, jakými staří lidé internet využívají a souvislostí mezi tím a jejich sociálním životem, zejména zájmem o udržení častých společenských interakcí a aktivního životního stylu, se podle mě dosavadní sociologické práce a studie tolik nevěnovaly.

Problematika užívání internetu, jeho výhod a možností, ale i nesnází a rizik, je popsána nepoměrně lépe a detailněji u dětí a mládeže. Institut pedagogicko-psychologického poradenství např. pořádá pro školní psychology a poradce celou řadu kurzů a školení, jak čelit kyberšikaně mezi žáky, jak jí účinně předcházet a řešit.

Kyberšikana mezi obyvateli domova seniorů zatím není moc rozšířena, ale s rostoucím počtem uživatelů internetu v důchodovém věku se bude obdobná problematika nabízet stále častěji.

Jako svou výzkumnou úlohu jsme si stanovili snahu o rozkrytí vztahů mezi používáním počítače a internetu na straně jedné, a vybranými aspekty sociálního života na straně druhé. Výzkumné otázky proto zní:

- 1. Na čem závisí počítačová gramotnost a využívání internetu u seniorů?**
- 2. Jaké jsou mezi seniory využívajícími a nevyužívajícími internet rozdíly v životním stylu?**

Protože nemůžeme zajistit dostatečný sběr dat napříč republikou, bude tento výzkum zaměřen primárně na pražské seniory - osoby důchodového věku, které mají trvalé bydliště na území hlavního města Prahy či v jeho blízkém okolí a pravidelně do něj dojíždějí. Ze vstupní diskuse a předvýzkumu plyne, že by jedním z nejdůležitějších indikátorů internetové gramotnosti mohly být vzdělávací instituce určené seniorům, univerzity třetího věku. Abychom tuto hypotézu ověřili, nastavíme design výzkumu tak, aby mj. umožňoval srovnání právě na základě tohoto kritéria, tj. aby umožňoval porovnání studentů a ne-studentů U3V.

Budou jedinci, kteří tráví na internetu čas pravidelněji a využívají ho častěji k různým účelům, vést společensky aktivnější život? Nebudou, jak je to dnes typické pro řadu dospívajících, trávit až nadměrné množství času ve světě virtuálních hyperrealit? Řada specifík pokročilejšího věku by takovému scénáři nahrávala. Staří lidé mají častěji problémy s pohybem, takže by virtuální prostor, po kterém se pohybujeme posunem myši z bezpečí a klidu našeho domova, mohl přinést možnosti, které jsou pro ně jinak kvůli nejrůznějším omezením v běžném životě ztíženy.

Aby však mohli lidé využívat internet i ze svého domova, musí k tomu mít dostatečné kompetence pro ovládání potřebné techniky, ale také takovou techniku vlastnit, což je do velké míry otázka financí, zejména pro samostatně žijící seniory. Na jakých jiných místech mohou senioři využívat přístupu na internet? I na tuto otázku se pokusíme naším bádáním odpovědět. V pozadí naší výzkumné úlohy totiž stojí myšlenka, že pokud se prokáže pozitivní efekt internetu na život občanů v penzi, je žádoucí podporovat rozvoj počítačové gramotnosti jakožto pozitivního faktoru zkvalitňujícího třetí věk jedince.

5.2 Přehled vstupních hypotéz

Na základě vstupní diskuse a předvýzkumu vykrystalizovaly tři hlavní oblasti hypotéz. První oblast hledá určující kritéria počítačové gramotnosti zkoumaných seniorů. Druhá se specializuje na seniory, kteří internet nepoužívají, táže se po důvodech, proč zatím internet nevyužívají i po motivacích, které by je k tomu přiměly. Třetí oblast zjišťuje, jaké jsou rozdíly v postojích a sociálním chování obou skupin.

Podle těchto oblastí byly sestavovány otázky do výzkumného nástroje. Pro oblast první, předpokládané rozdíly v počítačové gramotnosti, to jsou hypotézy:

1. Vyšší vzdělání a nižší věk znamenají vyšší počítačovou gramotnost
2. Mezi muži a ženami budou statisticky významné rozdíly v počítačové gramotnosti a užívání internetu

Pro oblast druhou, seniory nevyužívající internet, jsou to hypotézy:

3. Hlavním důvodem nepoužívání internetu nejsou zdravotní ani finanční důvody
4. Mezi nejčastější lákadla pro započítí používání internetu patří zasílání elektronické pošty a vyhledávání informací

Pro oblast rozdílů v životním stylu seniorů na základě vztahu k internetu jsou to hypotézy ve znění:

5. Vyšší používání internetu znamená větší četnost sociálních kontaktů
6. Vyšší používání internetu znamená častější návštěvu kulturních akcí
7. Lidé častěji používající internet mají postoje preferující aktivnější trávení stáří
8. Lidé navštěvující univerzity třetího věku se budou častěji navštěvovat s přáteli a více číst denní tisk
9. Stále pracující senioři budou méně sledovat televizi a nebudou v takové míře považovat staré lidi za tak diskriminované na trhu práce

5.3 Pilotáž a její výsledky

Po zkompletování ostré zkušební verze výzkumného nástroje se autor výzkumu rozhodl provést pilotáž, která testovala formulace otázek i nabídek odpovědí. Cílem pilotáže je jednak zpříjemnit rozhraní výzkumného nástroje pro respondenty, aby se jim s dotazníkem lépe pracovalo, ale zároveň i upozornit na možné nedostatky v jazykové a logické struktuře textu, které by mohly zapříčinit chybné porozumění jednotlivým otázkám a způsobit tak nárůst chybovosti, což by se negativně promítlo do následných analýz vycházejících z datového souboru sestaveného na základě výzkumu, kde by byla problematická vstupní data.

Pilotáž proběhla ve dvou fázích. V té první byl dotazník předložen pouze jedné osobě, typické představitelce populace, kterou bude výsledný instrument vyšetřovat. Autor s ní postupně diskutoval o zadání a konstrukci každé otázky. Tato cca hodinu a půl trvající pilotáž přinesla řadu podnětů, na jejichž základě byl výzkumný instrument následně upraven. Po vypracování nové verze byl testován ve druhém kole pilotáže. Výzkumník si pozval hned pěti seniorek a jednoho seniora a všech šest respondentů požádal o vyplnění dotazníku. Po jejich vyplnění proběhla skupinová diskuse, připomínající v mnoha rysech sociologickou metodu „Focus groups“. Řešena byla i vhodnost technických detailů (velikost písma, označení instrukcí, formát dotazníku). Na základě získaných poznatků byl dotazník upraven do své finální podoby, se kterou byl posléze spuštěn ostrý sběr dat.

Některé otázky byly oproti původní verzi zcela vyřazeny, např. otázka, jak jsou lidé spokojeni s výší jim vypláceného starobního důchodu. Vyřazena byla rovněž otázka na znalosti konkrétních internetových stránek určených seniorům. Při pilotážích vycházel průměrný čas, nutný k vyplnění dotazníku, téměř na půl hodiny. Z tohoto důvodu se u některých otázek zkracovaly formulace, ale vždy tak, aby byla zachována, či ideálně ještě posílena, srozumitelnost zadání.

Naopak byla do dotazníku doplněna otázka týkající se univerzity třetího věku, která už během pilotáže krystalizovala jako důležité téma. Dalším důležitým výsledkem pilotáže bylo umístění jasných instrukcí ke každé otázce, která si to vyžadovala. Během vlastního výzkumu se pak autor instrumentu setkal jen s minimem dotazů a chybně pochopených či nepochopených instrukcí, takže pilotáž nástroje zafungovala velmi dobře.

U dvou otázek ukázala pilotáž nutnost je výrazně přepracovat, k čemuž došlo po konzultaci s vedoucím práce. Jednalo se o otázku na zaměstnání respondenta před odchodem do důchodu a na současný příjem. „*Povolání patří společně s dalšími ukazateli, jako jsou příjem, vzdělání, životní styl či prestiž, do základních parametrů konstrukce sociálního statusu*“ (Jandourek 2007, s. 55). V našem případě je ovšem situace ztížena faktem, že zkoumaná populace až na výjimky nepracuje. Přesto stálo za to pokusit se s proměnou povolání operovat a do dotazníku otázku na předchozí zaměstnání umístit. Z původně uzavřené otázky se v závěrečné verzi dotazníku stala otázka otevřená, kdy měl respondent napsat odpověď dle svého uvážení a k zařazování do profesních kategorií docházelo až při kódování dat.

Druhou problematickou věcí byl příjem respondentů, respektive určení otázky či sady otázek, které by stručně, ale jasně popsali výšku a složení příjmu jednotlivých účastníků výzkumu. V původní verzi instrumentu byla k tomuto účelu celá sada otázek, které u pilotážního vzorku nezbudily odpor kvůli své zvědavosti po citlivých údajích, ale dělali lidem problémy z důvodů, že si nebyli schopni z hlavy rychle spočítat, kolik jaké jejich životní náklady přesně činí a jakou část z celkové sumy na co vydávají. Také přesně neznali výši svého vdovského důchodu a jiných dávek. Proto nakonec obsahovala finální verze dotazníku pouze jednu souhrnnou otázku na příjem ve znění: „Zkuste, prosím, odhadnout Váš současný celkový čistý příjem“ a nabídku šesti kategorií s vymezeným rozpětím.

5.4 Použité metody výběru

Při realizaci vlastního výzkumu se autor práce snažil zajistit dostatečný počet respondentů třemi různými cestami. Prvním zvoleným způsobem byl výběr metodou snowball sampling. Tato metoda se používá častěji při výzkumech specifických sociálních skupin, např. komunity gayů a lesbiček. Rovněž se používá u ad hoc výzkumů dočasných populací, např. účastníků nějaké akce. Spočívá v získávání kontaktů na další osoby přes již zúčastněné respondenty. S ohledem na neexistenci sítě tazatelů bylo pro výzkumníka obtížné vydat se do terénu a na setkání žádat neznámé seniory o 30 minut jejich času na vyplnění dotazníku, nehledě na další úskalí takového postupu (nutno vybírat vhodné prostředí, atd.).

Metodou postupného oslovení prarodičů autora výzkumu, prarodičů jeho přátel, kolegů a spolužáků, se podařilo získat několik desítek respondentů ochotných výzkumný instrument vyplnit. Zároveň se tak podařilo do výzkumu zahrnout různorodý vzorek seniorů od bývalého profesora matematiky po bývalého řezníka.

Druhou cestou, jak byli získáváni respondenti pro tento výzkum vybraných kritérií sociálního a virtuálního života lidí důchodového věku, bylo oslovení kulturních a společenských center pro seniory. Zde se výzkumník nesetkal s moc pozitivními odpověďmi. Provedení dotazníkového šetření nakonec umožnilo Kulturní centrum Vltavská, kterému tímto patří poděkování. KC Vltavská pořádá pro seniory nejrůznější aktivity, například hudební koncerty, pohybové a výtvarné kurzy nebo diskusní semináře.

Právě na jedné z diskusí bylo šetření provedeno. Výzkumník mohl zadat instrukce najednou při řeči z pódia a všichni respondenti poté dostali dostatek času, aby mohli dotazníky v klidu vyplnit. I to se promítlo do poměrně malé chybovosti, kterou sebrané instrumenty při přepisu a kódování dat vykazovaly.

Až během předvýzkumu se zjistilo, že mezi seniory (minimálně v Praze) jsou velmi populární univerzity třetího věku. Nejedná se o terciální vzdělávání v pravém slova smyslu, jde o placené kurzy (100 – 500 Kč za semestr, takže poměrně nízké částky), které řada vysokých škol nabízí v rámci programů celoživotního vzdělávání. Jako třetí pilíř pro sběr dat jsem se proto rozhodl využít právě vzdělávací instituce určené seniorům.

Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze nenabízí příliš rozsáhlou nabídku kurzů U3V. Rozhodl jsem se proto obrátit se na Centrum dalšího vzdělávání Filosofické fakulty UK, které má co do počtu studentů jeden z největších programů U3V v celé republice. Bylo mi zde rychle umožněno uskutečnit požadované šetření. Poděkování patří paní inženýrce Iloně Kellerové, vedoucí Centra dalšího vzdělávání, a paní doktorce Jarmile Handzelové, zástupkyni vedoucí CDV, která mi nejenže umožnila výzkum provést, ale pomohla i s jeho organizací přímo na místě.

Šetření se odehrálo v pátek 1. dubna 2011 po přednášce kurzu o Britském impériu a poté ještě v pátek 8. dubna na přednášce o antické kultuře. Obě přednášky se konaly od 14:30 do 16:00 ve velké aule FF a podařilo se na nich dohromady vyšetřit 99 lidí.

6. Výsledky uskutečněného výzkumu

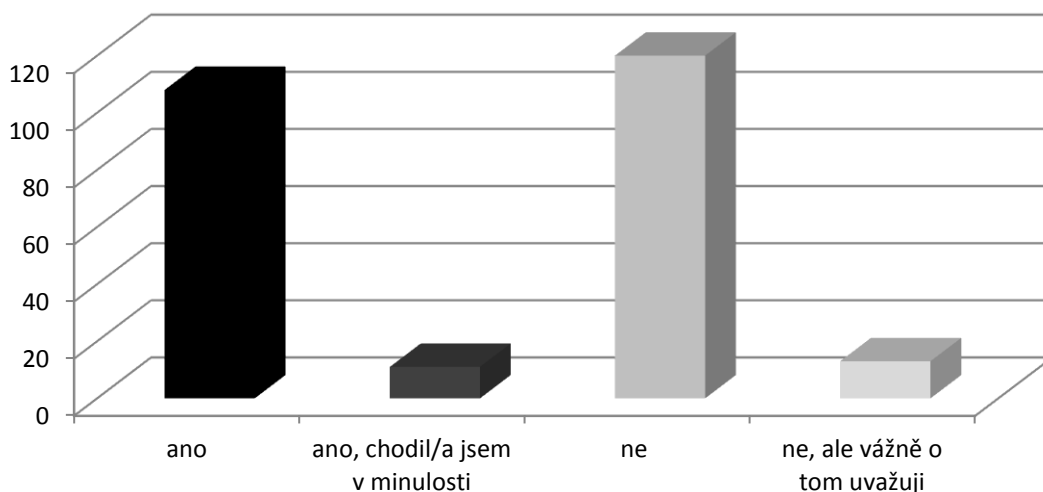
6.1 Základní zjištění

V průběhu tří týdnů, během kterých běžel sběr dat, se podařilo nashromáždit celkem 262 vyplněných dotazníků. Deset respondentů však muselo být v průběhu přepisování a kódování dat vyřazeno, protože jimi vyplněné instrumenty vykazovaly značnou chybovost či v nich chyběly odpovědi po celých stránkách. Výsledný soubor ve statistickém programu SPSS proto čítá 252 případů.

Dotazník měl celkem 50 otázek, ale řada jich nabízela zaškrtnutí více odpovědí. Z padesáti otázek se tak při přepisu údajů stalo 153 proměnných. Datová matice v SPSS, ze které se budou odvíjet všechny výpočty, čítá 153 krát 252 položek, což je 38 556 jednotlivých buněk. Kompletní datová matice je k dispozici u autora výzkumu.

Z celkového počtu 252 respondentů bylo 99 získáno v kurzech Univerzity třetího věku Filosofické fakulty UK, 108 lidí přes nevzdělávací instituce zaměřené na seniory a 45 respondentů metodou snowball. Ve výsledném vzorku je celkem 119 lidí, kteří navštěvují či navštěvovali univerzitu třetího věku. Z nich 108 respondentů uvedlo, že kurzy U3V navštěvují v současné době a 11 lidí označilo odpověď, že kurzy U3V navštěvovali v minulosti. Celkem 120 šetřených uvedlo, že univerzitu třetího věku nenavštěvují a 13 zkoumaných zaškrtnulo čtvrtou možnost, že U3V nenavštěvují, ale do budoucna o tom vážně uvažují.

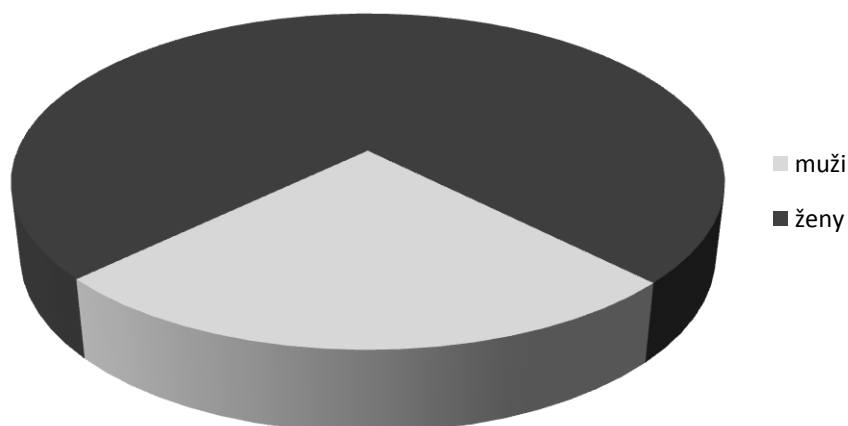
Navštěvujete univerzitu třetího věku?

Z tohoto pohledu tak šetření přineslo data za vzorek studentů a ne-studentů U3V, rozdělený přibližně na dvě stejně velké části.

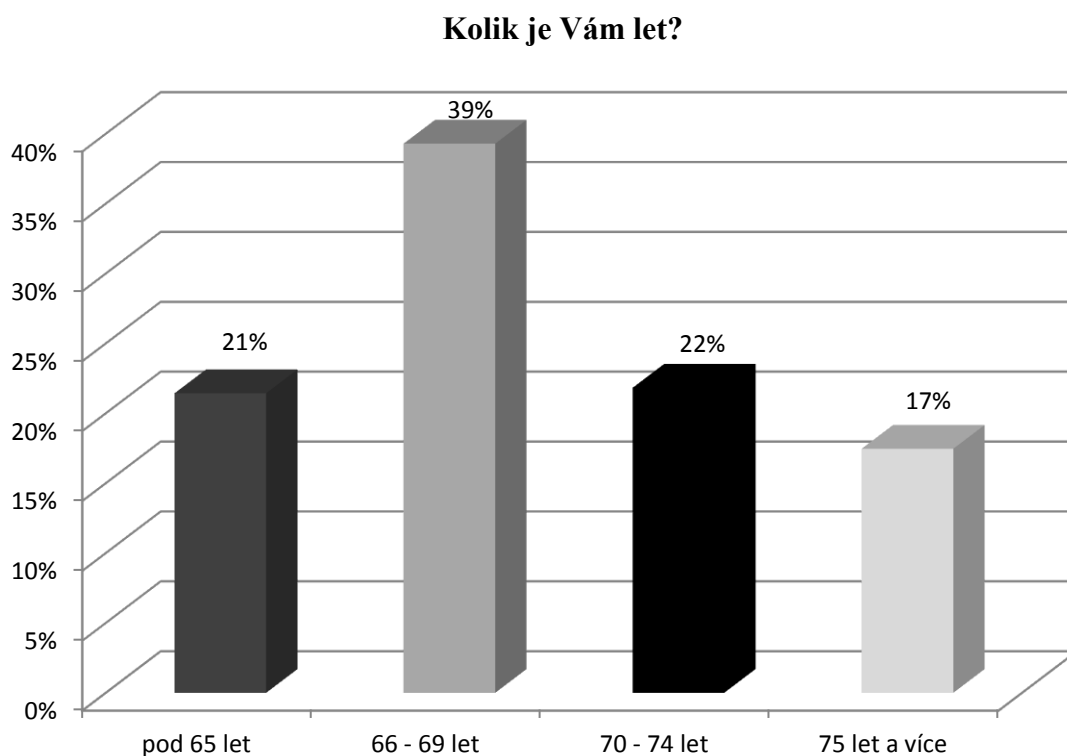
Mezi seniory všude na světě převažují ženy nad muži. Může za to delší průměrná doba dožití žen a rovněž dřívější doba odchodu do důchodu (u matek navíc dána počtem dětí). V roce 2007 se odchodu do penze dožilo 94 % žen, zatímco u mužů jen 82 % (ČSÚ 2011). V našem vzorku bylo z 252 šetřených 188 žen a 64 mužů.

Pohlaví respondentů

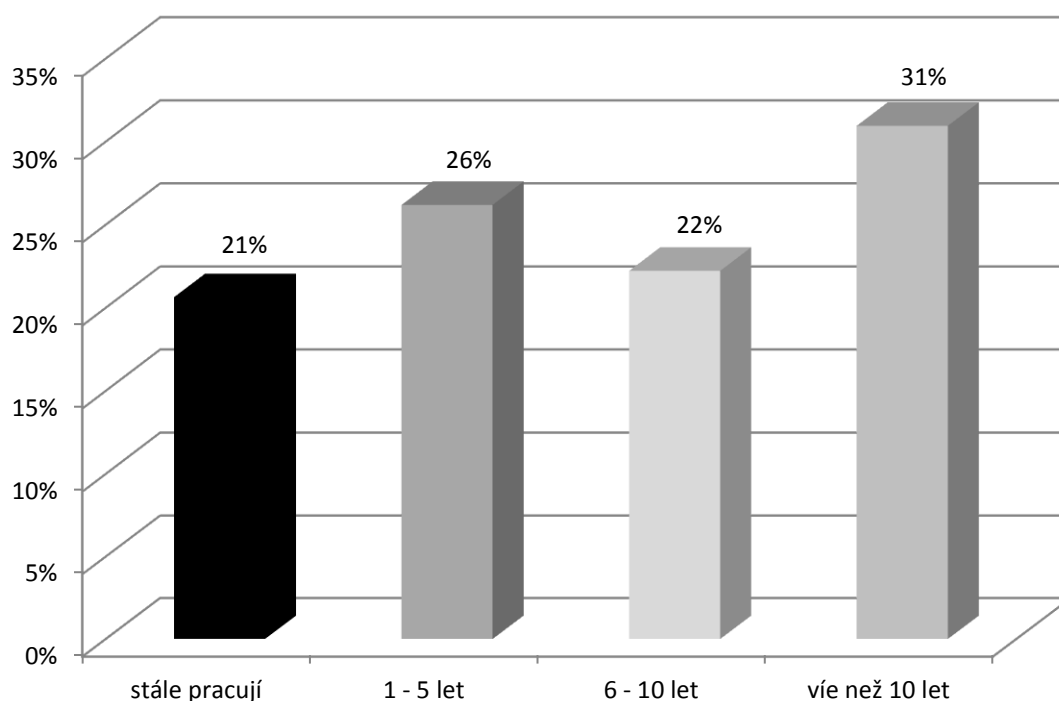
Protože nebyl výzkum projektován na reprezentativní výběr, není zjištění, že jsou některé socioekonomické veličiny nereprezentativní vůči české populaci či populaci seniorů, důvodem ke zpochybnění validity dat.

Z pohledu věkového složení zkoumaného vzorku převažovaly mladší ročníky. Dvěma nejmladším účastnicím šetření bylo 58 let, naopak dvěma nejstarším bylo shodně 85 let. Jednotlivé kvartily byly 65, 68 a 73 let, nejčastější hodnotou byl věk 65 let. Pro potřeby dalších analýz, kde budeme používat proměnnou věk, byla následně vytvořena kategorizace osob podle věku, a to na čtyři skupiny: pro mladší 65 let, 65 – 69 let, 70 – 74 let a nad 75 let věku.

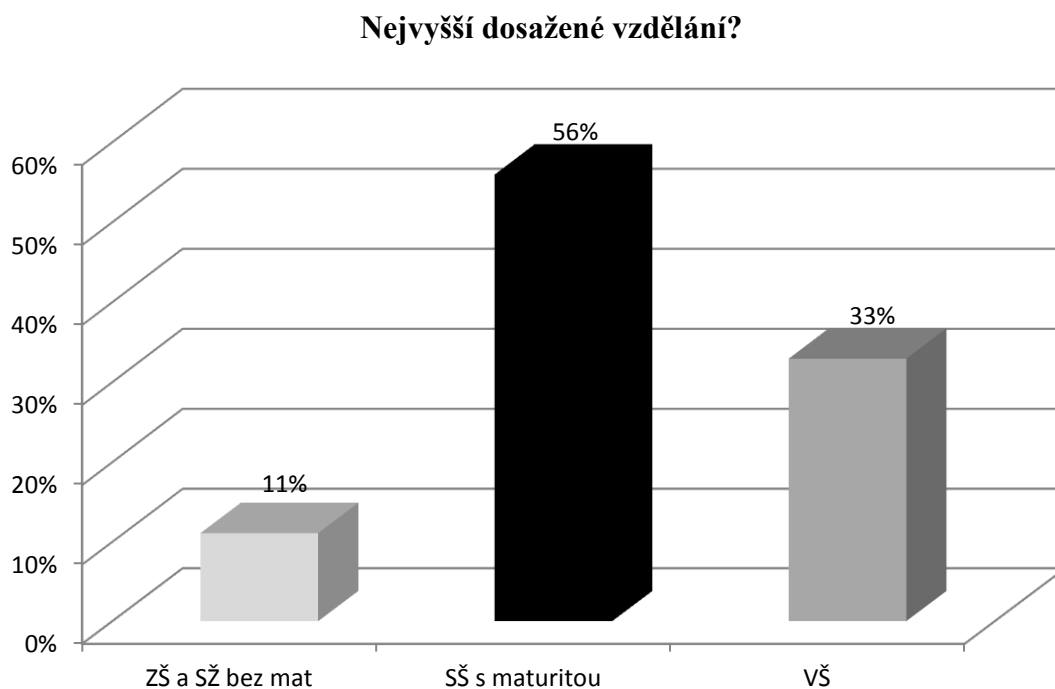

Na otázku věku úzce navazuje doba strávená v důchodu. Rekordmankou šetření se stala respondentka, která je v penzi již 29 let. Naopak 53 účastníků výzkumu je sice již v důchodovém věku, ale na plný či částečný úvazek stále pracují. V jejich případě není samotný začátek věku, od kdy je teoreticky možné začít starobní důchod čerpat, tak směrodatným ukazatelem životního stylu, jakým by byl odchod ze zaměstnání do penze a opuštění aktivní ekonomické role ve společnosti. Pro potřeby dalších operací s proměnou doby strávené v penzi, byla vytvořena proměnná o čtyřech kategoriích: stále pracující, lidé trávící v penzi 1 – 5 let, 6 – 10 let a senioři penzionovaní více než 10 let. Tyto kategorie měly přibližně stejné množství případů. Přesné procentuální rozložení přináší následující graf.

Jak dlouho jste v důchodu?

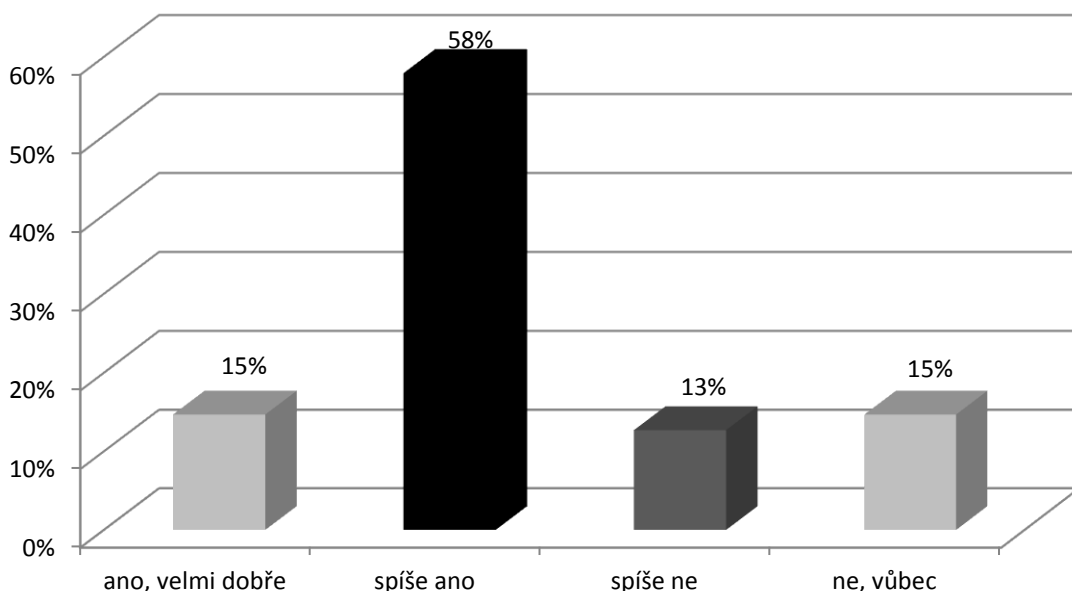
K otázce nejvyššího dosaženého vzdělání byla nabídnuta klasická ordinální škála: základní škola, střední škola bez maturity, střední škola s maturitou a vysoká škola. Ve vzorku převažovali studenti SŠ s maturitou následováni vysokoškoláky. Podíl osob se základním vzděláním nebo střední školou bez maturity byl natolik nízký, že došlo ke sloučení těchto kategorií, jak zobrazuje následující graf.

Vyšší počet osob s dokončeným vysokým vzděláním či maturitou může být částečně vysvětlen provedením výzkumu v Praze a také faktem, že polovina respondentů byla studenty univerzity třetího věku. Dá se předpokládat, že zájem o další vzdělání bude větší u osob s již vyšším institucionalizovaným vzděláním a že vysokoškolský formát přednášek kurzů U3V bude častěji přijatelný pro bývalé studenty VŠ a seniory s vyšším vzděláním.

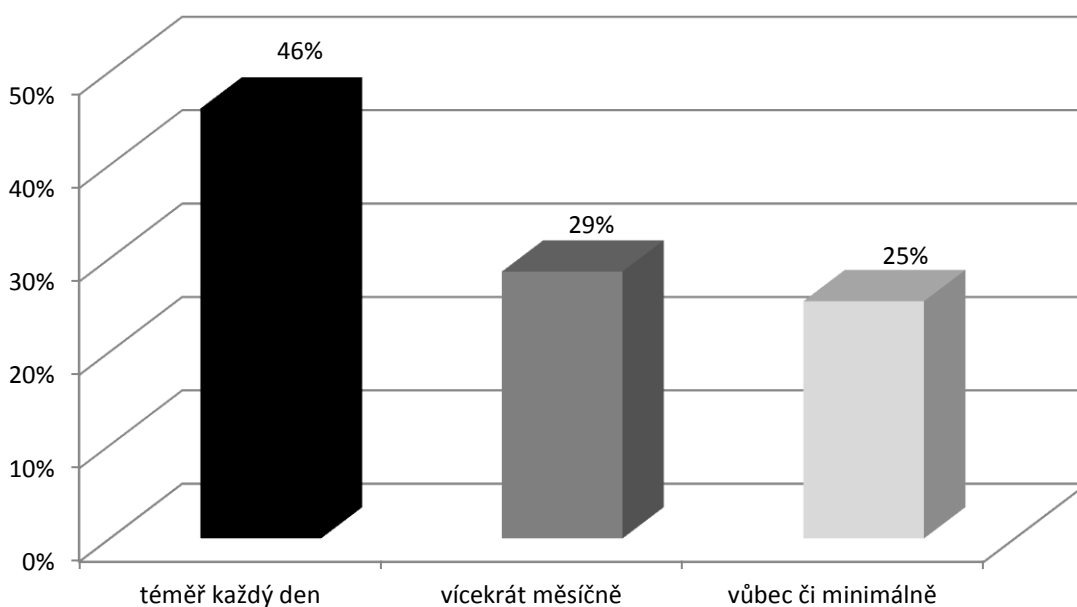
Důležité proměnné pro další text práce a vůbec celý výzkum jsou počítačová gramotnost a míra používání internetu. Procentuální rozložení těchto veličin zachycují následující grafy.

Umíte pracovat s počítačem?

U proměnné používání internetu došlo k překódování a pro účely analýz byla vytvořena trojbodová ordinální škála – senioři využívající internet každý den či téměř každý den, senioři využívající internet méně často, ale alespoň jedenkrát měsíčně a senioři nevyžívají internet vůbec či jen sporadicky.

Jak často používáte internet?

6.2 Verifikaci a falzifikace vstupních hypotéz

Základní zjištění o vyšetřeném vzorku jsou prezentovány v předchozí podkapitole. Tato část představí testování jednotlivých hypotéz.

1. Vyšší vzdělání a nižší věk znamenají vyšší počítačovou gramotnost

Statisticky jde o testování korelace vybraných jevů, resp. hypotézy, že existuje významná souvislost mezi námi zvolenými proměnnými. V tomto případě mezi vzděláním, věkem a počítačovou gramotností. Pro kardinální proměnné bychom mohli použít Pearsonův korelační koeficient, nicméně naše proměnné jsou ve všech případech ordinální, proto použijeme korelační koeficienty dle Spearmana nebo Kendalla. Nejprve ale vždy ověříme hodnotu signifikance. Pokud se hypotéza ukáže jako verifikovatelná, můžeme využít kontingenční tabulky pro lepší interpretaci vztahů.

			vzdělání
Spearman's rho	vzdělání	Correlation Coefficient	1,000
		Sig. (2-tailed)	.
		N	252
	umíte pracovat s PC	Correlation Coefficient	-,278**
		Sig. (2-tailed)	,000
		N	252

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Jak ukazuje tabulka, výsledná signifikance je pod hodnotou 0,05 (v našich výpočtech vždy počítáme se standardní hladinou významnosti 95 %), hypotézu tudíž přijímáme. Vzdělání ovlivňuje počítačovou gramotnost. Hodnota korelace není moc velká. Záporné znaménko je dáno pořadím kategorií v proměnných. První otázka má výšku hodnot řazenou dle vzestupného uspořádání, druhá podle sestupného. Předpoklad, že vyšší vzdělání znamená vyšší počítačovou gramotnost, potvrzuje následující kontingenční tabulka, tzv. crosstabs.

vzdělání * umíte s PC Crosstabulation

		Umíte pracovat s PC?				Total
		ano, plně	spíše ano	spíše ne	ne	
Vzdělání:	ZŠ+SŠ bez m	0	14	5	9	28
	SŠ s maturitou	19	81	20	21	141
	VŠ	18	51	7	7	83
Total		37	146	32	37	252

Druhá část hypotézy testuje závislost počítačové gramotnosti a věku. Mezi proměnnými byla prokázána statisticky významná souvislost, jak dokládá následující tabulka.

věk skupiny * umíte s PC Correlations

			umíte pracovat s PC
Spearman's rho	umíte pracovat s PC	Correlation Coefficient	1,000
		Sig. (2-tailed)	.
		N	252
	věkové skupiny	Correlation Coefficient	,349**
		Sig. (2-tailed)	,000
		N	252

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Kontingenční tabulka znázorní směr a míru závislosti přímo na počtech případů. Lepší počítačovou gramotnost vykazují senioři nižšího věku.

věk skupiny * umíte s PC Crosstabulation

		Umíte pracovat s PC				Total
		ano, plně	spíše ano	spíše ne	ne	
věkové skupiny	pod 65	11	38	3	2	54
	65-69	19	61	13	6	99
	70-74	2	32	10	11	55
	75 a více	5	15	6	18	44
Total		37	146	32	37	252

2. Mezi muži a ženami budou statisticky významné rozdíly v počítačové gramotnosti a užívání internetu

U této hypotézy předpokládáme falzifikaci. Muži mívávali lepší vzdělanostní strukturu než ženy, ale nepředpokládáme, že by se promítla do rozdílů v používání počítačů a internetu natolik, aby byla v tomto ohledu mezi pohlavími potřebná hladina statistické významnosti. Protože je proměnná pohlaví nominální, nemůžeme použít korelační koeficienty dle Spearmana a Kendalla, ale jen tzv. kontingenční koeficienty.

pohlaví * jak moc využíváte internet Crosstabulation

Symmetric Measures

	Value	Approx. Sig.
Contingency Coefficient	,046	,762
N of Valid Cases	252	

pohlaví * umíte s PC Crosstabulation

Symmetric Measures

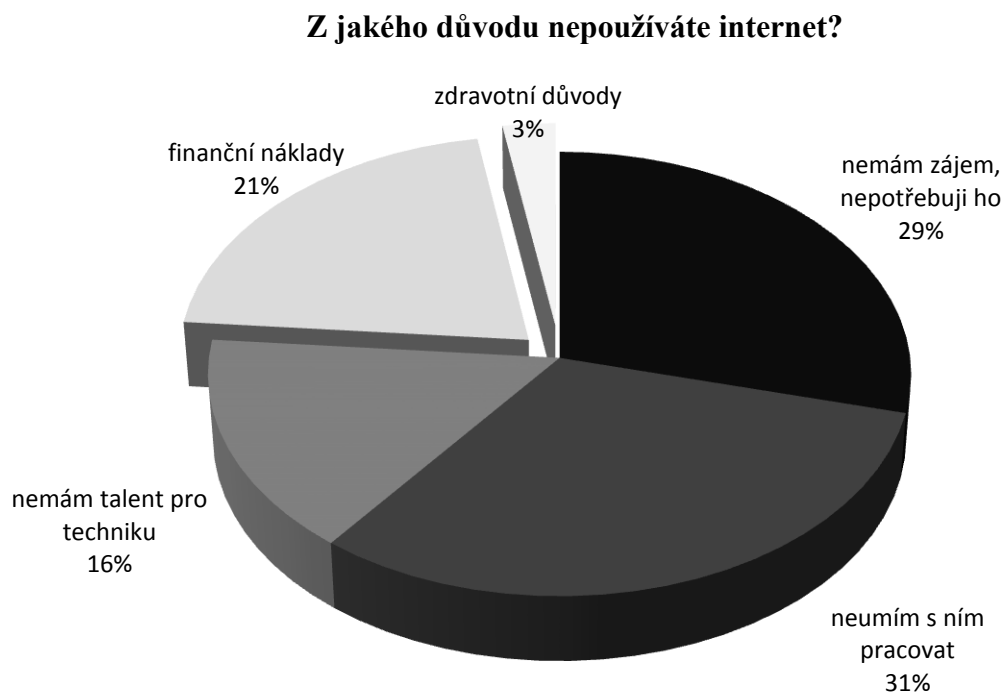
	Value	Approx. Sig.
Contingency Coefficient	,103	,437
N of Valid Cases	252	

Na základě výsledků nemůžeme tuto hypotézu přijmout. Podle pohlaví respondentů se rozdíly v počítačové gramotnosti a užívání internetu na našem vzorku neprokázali.

3. Hlavním důvodem nepoužívání internetu nejsou zdravotní ani finanční důvody

Následující dvě hypotézy se vztahují k lidem, kteří z nejrůznějších důvodů internet zatím nevyužívají. Pro část seniorů může být určitou komplikací k užívání počítače a internetu jejich zdravotní stav, pro některé zase finanční náklady. Tyto objektivní důvody dejme do kontrastu s příčinami subjektivními a ověřme, jaké z nich budou dominovat důvodům, proč část námi vyšetřených důchodců internet nepoužívá.

Analýza získaných dat a graf níže prokazují, že zdravotní ani finanční důvody nejsou mezi hlavními příčinami nevyužívání internetu u zkoumaných seniorů.

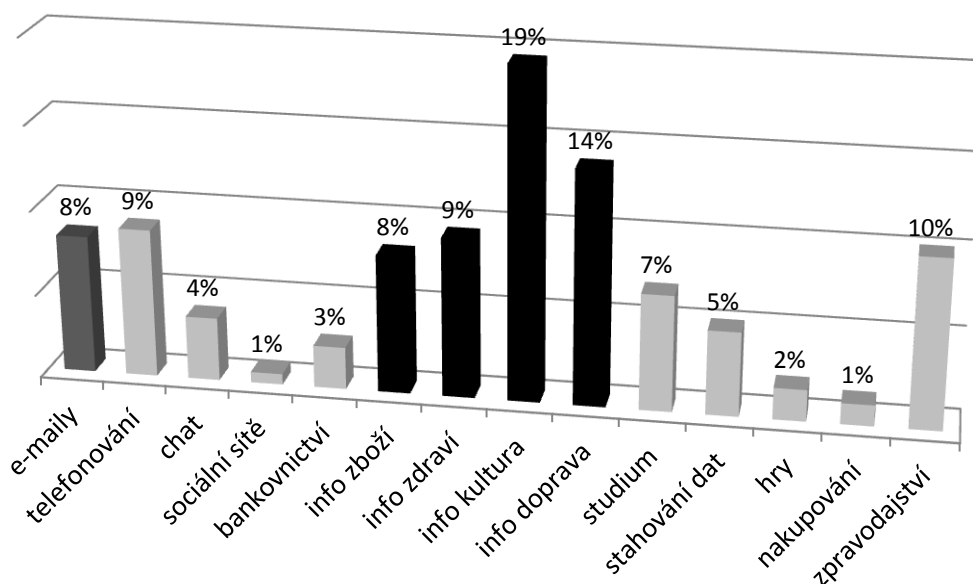

Hypotézu číslo tři můžeme verifikovat.

4. Mezi nejčastější lákadla pro započítí používání internetu patří zasílání elektronické pošty a vyhledávání informací

Tato hypotéza se opět ptá zároveň po dvou jevech, které spolu nemusejí souviset. Rozdělme si ji tedy na část 5a – zasílání elektronické pošty (tzv. e-mailů) a část 5b – vyhledávání informací. Jak znázorňuje graf níže, první část hypotézy nemůžeme verifikovat. E-maily mezi hlavními funkce, které by lákaly seniory k tomu začít využívat internet, nepatří. Vyhledávání informací mezi nimi naopak je. A to hlavně informací o dopravě a z oblasti kultury.

Jaké z internetových služeb by Vás nejvíce lákaly začít s internetem?

Hypotézu 5a tedy potvrdit nemůže, naopak hypotéza 5b platí. Vyhledávání informací je nejčastější motivací pro seniory, kteří internet zatím nevyužívají, aby s tím začali.

5. Vyšší používání internetu znamená větší četnost sociálních kontaktů

Pro testování této hypotézy je důležitá správná operacionalizace pojmů. V instrumentu šetření byly otázky na četnost, s jakou lidé vídají své nejbližší, jak často se navštěvují s přáteli, a jak často s přáteli navštěvují kavárny a restaurace. Pro účely analýzy jsme do indikátorů tvořících sociální kontakty, zahrnuli také péči o vnoučata a to, zda respondent bydlí v domácnosti sám, popř. s někým.

Jak vidíme v tabulce níže, míra využívání internetu nesouvisí s péčí o vnoučata, četností návštěv rodiny, četností posezení s přáteli, ani nesouvisí s vídáním se s příbuznými. Nemůžeme přijmout hypotézu, že by tyto jevy a používání internetu nějak souvisely.

Correlations		jak moc využíváte internet
Spearman's rho	jak často vídáte příbuzné	
	Sig. (2-tailed)	,488
	N	252
	jak často POSEZENI S PRATELI	
	Sig. (2-tailed)	,061
	N	252
	jak často NAVSTEVOVANI RODINY	
	Sig. (2-tailed)	,328
	N	252
	jak často PECE O VNOUCATA	
	Sig. (2-tailed)	,910
	N	252

Co spolu naopak souvisí, je využívání internetu a rodinný stav a využívání internetu a to, jestli respondent bydlí v domácnosti sám, nebo s někým. To jsou ale proměnné nominální, proto test provedeme pouze pomocí kontingenčních koeficientů.

jak moc využíváte internet * v domácnosti žiji - Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Contingency Coefficient	,257	,022
N of Valid Cases		252	

jak moc využíváte internet * rodinný stav - Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Contingency Coefficient	,282	,001
N of Valid Cases		252	

Internet častěji používají sezdaní lidé, naopak mezi seniory nepoužívajícími internet dominují vdovy a vdovci.

Crosstab
jak moc využíváte internet * rodinný stav

		rodinný stav				Total
		ženatý/vdaná	vdovec/vdova	rozvedený/a	svobodný/a	
jak moc vyžíváte internet	každý den	72	24	15	5	116
	vícekrát	42	22	6	2	72
	měsíčně					
	vůbec či sporadicky	22	34	5	3	64
Total		136	80	26	10	252

Při podrobnější analýze ale zjistíme, že rodinný stav, zejména ovdovělost, je závislá na věku respondentů. A na věku respondentů je závislá i míra využívání internetu. Proto i když výpočty našly vztah mezi rodinným stavem a mírou používání internetu, v jeho pozadí stojí latentní proměnná věku.

Hypotézu číslo pět nelze verifikovat, což patří k nejdůležitějším závěrům celého výzkumu. Zvolené faktory četnosti sociálních vztahů totiž nesouvisí s používáním či nepoužíváním internetu.

6. Vyšší používání internetu znamená častější návštěvu kulturních akcí

Internet umožňuje lidem si lépe vyhledávat aktuální programy divadel a kin, tipy na zajímavé výstavy a události a zlepšuje možnosti přehledu o dění v oblasti kultury. Znamená tedy vyšší používání internetu seniory častější návštěvy kulturních akcí a událostí?

Correlations			jak moc využíváte internet?
Spearman's rho	jako často KULTURA		
		Sig. (2-tailed)	,978
		N	252

Tabulka nabízí testování vzájemné závislosti proměnných používání internetu a četnosti návštěv kulturních akcí. Hodnota „sig.“ se však v tomto případě blíží své maximální hodnotě 1. Hypotézu nepřijímáme. Používání internetu u našeho vzorku nesouvisí s četností návštěv kulturních akcí.

7. Lidé častěji používající internet mají postoje preferující aktivnější trávení stáří

Postoje respondentů zkoumala sada otázek na závěr dotazníku. Zaměřovala se na více témat. Vyberme z ní tři otázky, které určují postoje k aktivnímu trávení stáří: jestli se mají dnešní staří přizpůsobovat změnám, jestli se mají učit novým věcem a jestli mají dostat od společnosti větší prostor pro kulturní vyžití.

Tabulka níže zachycuje výsledky. V případech postojů respondentů k přizpůsobování se dnešním technologickým změnám a požadavku na společnost, aby věnovala větší prostor kulturnímu vyžití seniorů, můžeme hypotézu přijmout. Lidé více využívající internet považují za podstatné, aby se člověk i ve stáří snažil adaptovat na dnešní podmínky. Naproti tomu lidé, kteří internet nevyužívají, přizpůsobování takovou váhu nepřikládají. Také nepovažují za nutné zvětšovat kulturní nabídku vhodnou i pro seniory.

Correlations			jak moc využíváte internet
Spearman's rho	souhlasíte VIC KULTURY PRO STARE	Correlation Coefficient	,218
		Sig. (2-tailed)	,001
		N	216
	souhlasíte NEMA CENU SE UCIT	Correlation Coefficient	,161
		Sig. (2-tailed)	,018
		N	217
	souhlasíte STARI VICE SNAZIT	Sig. (2-tailed)	,372
		N	219

8. Lidé navštěvující univerzity třetího věku se budou častěji setkávat s přáteli a více číst denní tisk

Studenti U3V se podle této hypotézy budou častěji setkávat s přáteli nejen během přednášek, ale i mimo ně. Také budou pravidelněji sledovat denní tisk a aktuální dění.

chodíte U3V recode * jak často POSEZENI S PRATELI - Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Contingency Coefficient	,127	,532
Interval by Interval	Pearson's R	-,055	,381 ^c
Ordinal by Ordinal	Spearman Correlation	-,078	,215 ^c
N of Valid Cases		252	

chodíte U3V recode * jak často CETBA TISKU - Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Contingency Coefficient	,169	,193
Interval by Interval	Pearson's R	-,079	,209 ^c
Ordinal by Ordinal	Spearman Correlation	-,047	,453 ^c
N of Valid Cases		252	

Obě hypotézy jsme nuceni falzifikovat. Pravidelnost četby denního tisku a setkávání se s přáteli nesouvisí se studiem na U3V.

9. Stále pracující senioři budou méně sledovat televizi a nebudou v takové míře považovat staré lidi za tak diskriminované na trhu práce

Correlations			Práce/nepráce
Spearman's rho	Souhlasíte s výrokem, že jsou staří lidé silně diskriminováni na trhu práce?	Correlation Coefficient	
		Sig. (2-tailed)	,334
		N	204
	Kolik času sledujete TV?	Correlation Coefficient	-,164**
		Sig. (2-tailed)	,009
		N	252

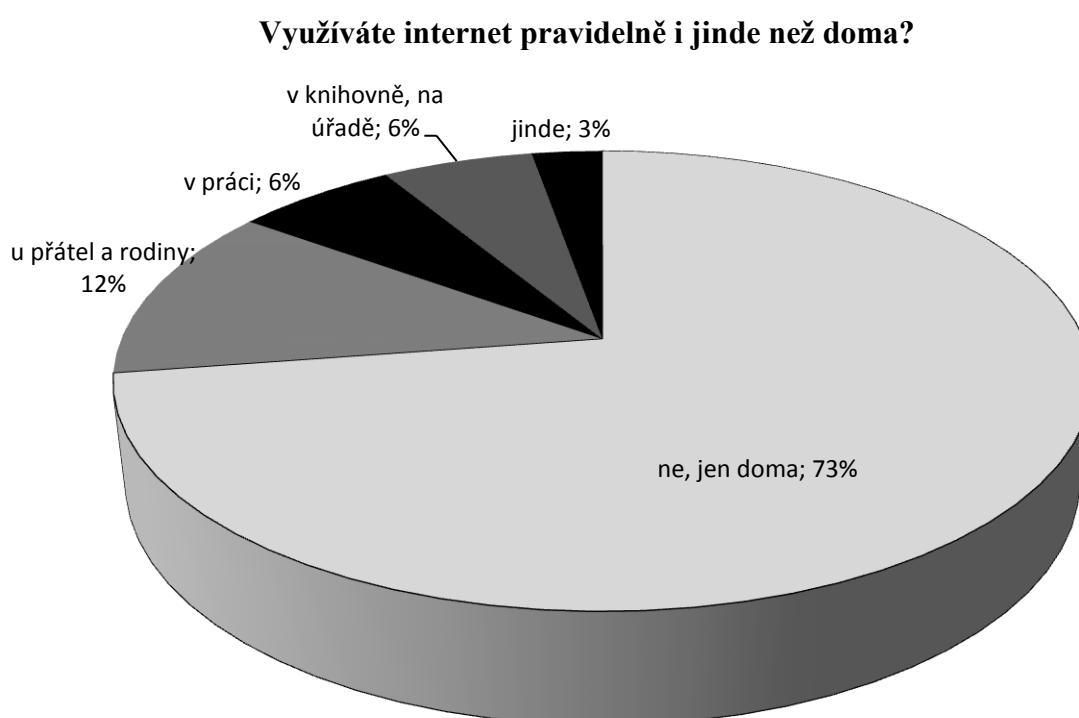
Závěrečná hypotéza číslo devět neplatí jako celek. Stále zaměstnaní senioři se oproti starobním důchodcům neliší v názorech na diskriminaci seniorů na trhu práce. Potvrdila se ovšem ta část hypotéza, podle níž stále pracující senioři věnují méně času denně sledování televize. Lepší ilustraci nabízí následující kontingenční tabulka.

Práce/nepráce * kolik času sledujete TV Crosstabulation

		kolik času sledujete TV					Total
		prakticky vůbec	maximálně 30min	30-120 minut	2-4 hodiny	vice než 4 hodiny	
Práce/	už nepracuje	4	13	88	78	16	199
nepráce	stále pracuje	4	5	34	9	1	53
Total		8	18	122	87	17	252

6.3 Další výsledky výzkumu

Na otázku, kde všude používají lidé internet, vybralo jinou odpověď než možnost „doma“ jen malé procento respondentů. Většina seniorů, kteří internet používají, ho využívá jen doma. Druhou nejčastěji vybranou odpovědí z nabídky uvedené v dotazníku byla varianta „u přátel a rodiny“. Nabídka veřejně dostupných počítačů s přístupem k internetu nepříjde seniorům nedostatečná, jen zkrátka nemají příliš velký zájem využívat k přístupu na internet knihovny či další veřejná místa, ale preferují možnost využívat jej individuálně ze svých domácností.

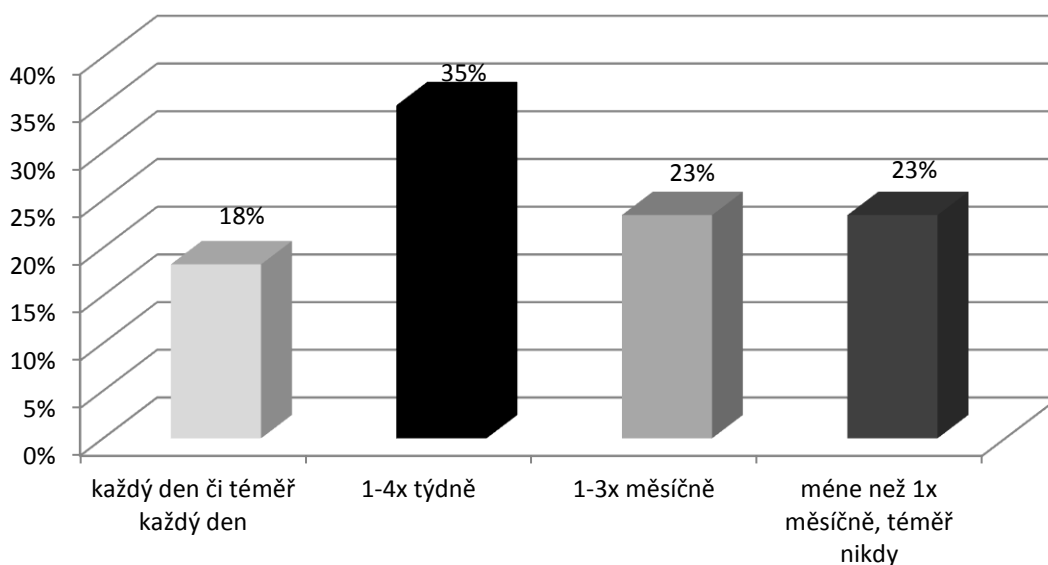

Mezi nepoužívanější služby na internetu patří vyhledávání informací o kultuře a dopravě spolu se sledováním aktuálního zpravodajství. Necelých 25 % seniorů pak využívá počítač i pro občasné hraní PC her. Nejvíce ovšem využívají počítač na psaní a editaci textu (58 % osob ze všech 252 respondentů).

Do dotazníku byly zařazeny také dvě dichotomické otázky ve znění „Setkali jste se v poslední době s horším zacházením kvůli svému věku?“ a „Setkali jste se v poslední době s lepším zacházením díky svému věku?“. Zatímco s negativní diskriminací se setkalo 50 z 252 respondentů výzkumu, s pozitivní se setkalo 85 lidí.

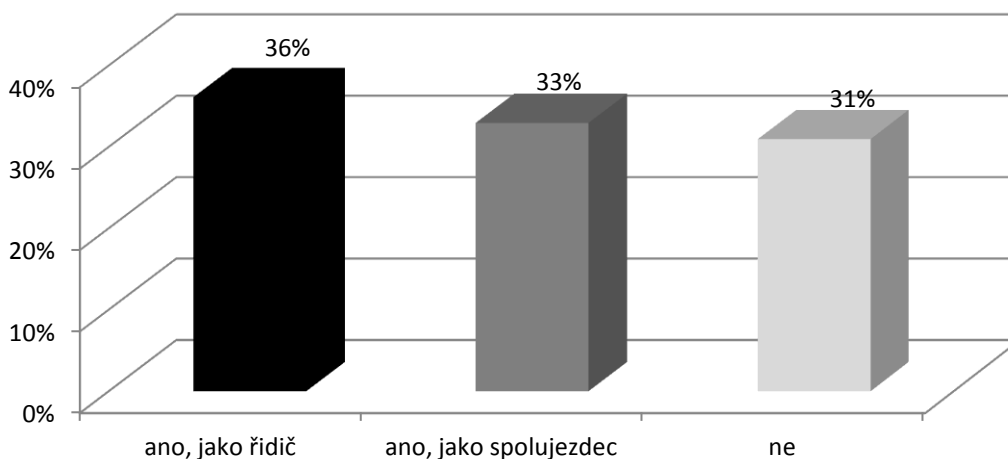
Aktivní životní styl zahrnuje rovněž pohybové aktivity a cvičení. Graf níže znázorňuje rozdělení respondentů podle pravidelnosti provozování tělesných aktivit.

Jak často provozujete tělesné cvičení, sport či pěší turistiku?

Důležitou podmínkou pro řadu činností je v dnešní době vybavenost vlastním automobilem. Následující graf zobrazuje výsledky otázky, zdali mají respondenti k dispozici automobil.

Máte k dispozici automobil?

Jakou proměnnou můžeme označit na základě provedeného výzkumu za výrazně signifikantní pro používání internetu mezi seniory? Jak znázorňují tabulky níže, pohlaví, bydliště, předchozí profese ani např. vlastnění mobilního telefonu nejsou pro používání internetu důležité. Vztah mezi proměnnými se v žádném z těchto případů neprokázal jako statisticky významný.

jak moc využíváte internet * pohlaví - Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Contingency Coefficient	,046	,762
Ordinal by Ordinal	Kendall's tau-b	-,041	,487
	Kendall's tau-c	-,041	,487
N of Valid Cases		252	

jak moc využíváte internet * bydliště - Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Contingency Coefficient	,050	,731
Ordinal by Ordinal	Kendall's tau-b	,007	,915
	Kendall's tau-c	,006	,915
N of Valid Cases		252	

jak moc využíváte internet * profese - Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Contingency Coefficient	,258	,325
Ordinal by Ordinal	Kendall's tau-b	,003	,951
	Kendall's tau-c	,003	,951
N of Valid Cases		252	

jak moc využíváte internet * mobil - Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Contingency Coefficient	,152	,052
Ordinal by Ordinal	Kendall's tau-b	,118	,153
	Kendall's tau-c	,024	,153
N of Valid Cases		252	

Následující tabulka zobrazuje data, když je jako druhá proměnná k internetu dosazena univerzita třetího věku. Hodnota „sig“ je při zaokrouhlení na tři desetinná místa 0,000. Výzkum tak prokázal souvislost mezi navštěvováním univerzity třetího věku a mírou užívání internetu. Studenti U3V mají vyšší počítačovou gramotnost a častěji a více využívají internet.

			využívá internet?	chodíte U3V recode
Spearman's rho	využívá internet?	Correlation Coefficient	1,000	,241**
		Sig. (2-tailed)		,000
		N	252	252
	chodíte U3V recode	Correlation Coefficient	,241**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	
		N	252	252

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

		využívá internet?		Total
		využívám několik let	nevyužívám	
chodíte U3V recode	ANO	102	17	119
	NE	86	47	133
Total		188	64	252

Studium na univerzitě třetího věku se ovšem jinak neukázalo být klíčovým faktorem pro indikátory aktivního životního stylu na vzorku zkoumaných seniorů. Studenti U3V nevykazují, oproti ostatním seniorům (nenavštěvujícím vzdělávací instituce), výrazně aktivnější životní styl.

Jen na základě získaných údajů se však nedá určit kauzalita jevů. Chodí na univerzity třetího věku spíše lidé, kteří již uměli s internetem pracovat a využívat ho (což častěji bývají lidé s vyšším vzděláním)? Nebo se studenti U3V více naučí práci s počítačem a internetem, aby měli lepší možnosti studia a komunikace se školou?

Pokud si porovnáme dobu, jakou jednotliví senioři internet používají a předpokládané datum nástupu na univerzitu třetího věku, vidíme, že jen minimum jich začalo internet využívat v poslední době. I když není známo, jak dlouho přesně jednotliví

respondenti navštěvují nebo v minulosti navštěvovali U3V, lze předpokládat, že vzdělávací kurzy pro seniory nenavštěvují ve většině případů tak dlouhou dobu, jakou už umí pracovat s internetem.

Řada respondentů v době, kdy se naučila používat počítač a internet, ještě nebyla v důchodovém věku, natož studenty U3V. V jejich životě byl ovšem přítomen jiný prvek, který vykrytalizoval jako zásadní pro míru počítačové gramotnosti, a tím je zaměstnání. Rozhodujícím kritériem, jestli senioři v důchodu internet využívají nebo ne, není ani tak druh a míra aktivity při trávení volného času ve stáří, ale to, jestli se s počítačem a internetem setkali už během svého povolání a profesního života.

Čím mladší senior, tím spíše se během svého zaměstnání setkal s nutností osvojit si práci s počítačem a internetem. Pokud se senior naučil pracovat s internetem již v zaměstnání, využívá internet nadále. Naopak senioři, kteří s internetem nezačali pracovat již během své profese, se jen málokdy začnou s internetem seznamovat až v důchodu.

Závěr

Tato bakalářská práce se zabývá problematikou stáří a aktivního životního stylu seniorů. Stárnutí populace a nárůst počtu seniorů v absolutním i poměrném množství je velkou výzvou pro sociální politiku i společenské vědy. Je nutné analyzovat, jaký dopad budou mít proměny věkové struktury na společnost v České republice i jinde ve světě a jaké specifické nároky s sebou vývoj v nejbližších letech v tomto směru přinese.

Dnešní společnost je společností závislou na moderních technologiích. Tato bakalářská práce se tak zaměřuje především na problematiku rozšíření internetu mezi seniory a možnosti, které jim nabízí. Souvislost mezi používáním internetu a životním stylem je zajímavá a důležitá problematika, kterou je potřeba neustále rozvíjet a doplňovat k ní další poznatky.

Kvalitu a podobu stáří ovlivňuje řada faktorů formujících se už během produktivního života jedince. Životní styl v penzi je do velké míry ovlivněn dřívějším životem, zejména vzděláním a zaměstnáním. Toto pravidlo pak platí i v případě používání internetu.

Udržení aktivního životního stylu i v pozdějším věku sebou nese řadu příznivých dopadů na fyzický i duševní stav jedince. Vyšší míra participace na společenském životě je žádoucí i z toho důvodu, že staří lidé mohou stále být užitečnými členy rodin, pracovních kolektivů a celé společnosti.

Tato bakalářská práce si dala za cíl přispět k rozvoji vědění, nakolik jsou dnešní senioři zvyklí pracovat s internetem a jaký vliv to má na jejich sociální život. Hlavním prostředkem k tomu bylo sestavení dotazníku a provedení vlastního kvantitativního šetření. Výzkum měl odpovědět na výzkumnou úlohu - jak souvisí používání počítače a internetu s životním stylem a nakolik podporuje aktivní trávení stáří.

S tímto záměrem byly formulovány dvě výzkumné otázky: 1. Na čem závisí počítačová gramotnost a využívání internetu u seniorů? 2. Jaké jsou mezi seniory využívajícími a nevyužívajícími internet rozdíly v životním stylu?

V úvodu teoretické části práce je představeno stáří a stárnutí jako sociální fenomén. Starobní důchodci jsou objektem sociální politiky státu, proto přináší práce shrnutí stáří i jako právně vymezeného období, kdy má jedinec právo na pobírání starobního důchodu.

Stáří je také nedílné téma řady veřejných diskurzů. Jakých forem můžou diskuse o něm nabírat a jaká jsou reálná čísla stárnutí populace, tomu se věnuje druhá kapitola této práce. V další části textu je zachyceno stáří jako individuální kapitola ve vývojovém cyklu každého jedince a jsou popsány různé možné způsoby možného trávení aktivního životního stylu.

Empirická část práce popisuje přípravu a uskutečnění šetření. Správná formulace hypotéz, výběr otázek, tvorba dotazníku a pilotáž instrumentu – vše se ukázalo být důležitými kroky v přípravě a realizaci tak obsáhlého šetření. Dotazník měl nakonec 50 otázek a vyšetřeno jím bylo celkem 252 respondentů.

Finální část této bakalářské práce přináší soubor hlavních zjištění a výsledků. Ty nejdůležitější jsou zachyceny pomocí testování hypotéz, dalším se věnuje samostatná podkapitola. Závěry výzkumu shrnuté v této práci přináší informace o životním stylu seniorů a zejména o využívání internetu mezi starými lidmi.

Kvantitativní výzkum umožnil sestavit rozsáhlou datovou matici, ze které nebyly vyčerpány všechny možnosti analýz a zpracování získaných údajů. Nabízí se proto možnost další práce s datovým souborem vzešlým z tohoto výzkumu.

U řady problémů se nepodařilo zcela vyřešit kauzalitu vztahů či objasnit blíže mechanismy, které tyto problémy způsobují. Otevírá se tím cesta pro druhotné zpracování dat a pro provedení kvalitativního výzkumu, který by pomohl zmapované, ale zatím neobjasněné jevy lépe vysvětlit.

Vzdělávací instituce pro seniory, tzv. univerzity třetího věku, vystoupily jako významné prvky při trávení aktivního stáří. Studium na U3V korelovalo s proměnnými zachycujícími míru počítačové i internetové gramotnosti.

Počty seniorů využívajících internet budou rapidně stoupat s tím, jak budou do penze odcházet ročníky, které se s počítači a internetem setkaly v práci a naučily se je používat již během zaměstnání. Za pár let budou téměř všichni senioři dostatečně gramotní, aby internet využívali, pakliže budou chtít.

Co je ale nejdůležitějším zjištěním celé této práce – moc velký efekt na jejich životní styl a aktivní prožití stáří to nemá. Pro sociální život lidí v důchodovém věku jsou rozhodujícími faktory spíše základní socioekonomické charakteristiky - věk a vzdělání, než používání či nepoužívání internetu.

Seznam použité literatury

Butler, Robert Neil. 1975. *Why Survive? Being Old In America*. Harper&Row. 512 stran. ISBN 978-0801874253

Cicero, Markus Tullius. 1960. *Dvě rozmluvy*. Praha: SNKLHU. 146 stran.

Česká správa sociálního zabezpečení. 2010. *Statistická ročenka České správy sociálního zabezpečení za rok 2009*. Dostupné z WWW: <<http://www.cssz.cz/cz/informace/informacni-materialy/statisticke-rocenky.htm>>.

Český statistický úřad. 2011. *Informační společnost v číslech*. Dostupné z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/p/9705-11>>.

Čižinský, Pavel. 2006. *Menšiny nás převálcují, straší nacionalisté „vědecky“*. [cit. 2011-05-01]. Dostupné z WWW: <http://zpravy.idnes.cz/mensiny-nas-prevalcuji-strasi-nacionaliste-vedecky-fye-/domaci.asp?c=A060919_114439_domaci_nel>.

Disman, Miroslav. 2002. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-0139-7

Chudacoff, Howard P. 1989. *How Old Are You? Age Consciousness in American Culture*. Princeton, N.J.: Princeton University Press. ISBN 0-691-04768-5

Gates, Bill. Myhrvold, Nathan. Rinearson, Peter. 1995. *The Road Ahead*. Viking Penguin. ISBN 978-0670772896

Gender Studies o.p.s. 2005. *Reprezentace seniorů a seniorek v médiích*. Praha: Gender Studies o.p.s. ISBN 80-86520-09-9. Studie.

Giddens, Anthony. 2005. *Sociologie*. Praha: Argo. ISBN 80-7203-124-4

Hall, G. Stanley. 1922. *Senescence: the Last Half of Life*. N.Y.: Appleton&Company. 522 stran. Dostupné na www: <<http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=10193106#>>.

- Hendl, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-485-4
- Huntington, S. 2001. *Střet civilizací, boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka publishers. ISBN 80-86182-49-5
- Jandourek, J. 2007. *Sociologický slovník*. Praha: Portál. 288 stránek. ISBN 978-80-7367-269-0
- Keller, Jan. 2006. *Droga konzumu*. [cit. 2011-03-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.enviweb.cz/clanek/obecne/59562/droga-konzumu>>.
- Landow, George P. 1997. *Hypertext 2.0*. London: The Johns Hopkins University Press. 353 stránek. ISBN 0-8018-5586-1
- Lazarsfeld, Paul Felix. Jahoda, Marie. Zeisel, Hans. 1975. *Die Arbeitslosen von Marienthal. Ein soziographischer Versuch über die Wirkungen langandauernder Arbeitslosigkeit*. Frankfurt am Main. ISBN 3-518-10769-0
- Lipovetsky, Gilles. 2007. *Paradoxní štěstí: Esej o hyperkonzumní společnosti*. Praha: Prostor. ISBN 978-80-7260-184-4
- Mádl, Jiří. Issová, Marta. *Přemluv bábu!* Videoklip. Publikováno dne 22. 4. 2010. [cit. 2011-06-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.youtube.com/user/premluvbabu>>.
- McLuhan, Marshall. 1964. *Understanding Media: The Extensions of Man*. McGraw-Hill. ISBN 811-467-535-7
- Michal, V. 2004. Syndrom strachu z počítače. *Psychologie dnes*, No. 7-8, strana 22. Praha: Portál.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. 2011a. *Obecná informace k zákonu o důchodovém pojištění*. [cit. 2011-05-07]. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/617>>.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. 2011b. *Rada vlády pro seniory a stárnutí populace*. [cit. 2011-05-07]. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/2897>>.

Revue pro média. 2003. *Hypertext*. Revue pro média, časopis při Katedře mediálních studií a žurnalistiky FSS MU, No. 5, strana 35. Brno: Spolek přátel pro vydávání časopisu Host.

Sedláková, Renata. *Obraz seniorů a stáří v českých médiích aneb přispívají mediální obsahy k vytváření věkově inkluzivní společnosti?* Součást sborníku *Médiá a text II*. Strana 196 - 209. ISBN 978-80-8068-888-2

Šubrt, Jiří. Balon, Jan. 2010. *Soudobá sociologická teorie*. Praha: Grada Publishing, a.s. 232 stran. ISBN 978-80-247-2457-7

Šmahel, David. 2001. Specifika elektronické komunikace. *Československá psychologie* 252-257. Praha: Akademie věd. Studie. ISSN 0009-062X

Tuček, Milan a kol. 2003. *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). 428 stran. ISBN 80-86429-22-9

United Nations. 2010. *World Population Ageing - 2009*. New York. ISBN 978-92-1-151468-1

Vidovičová, Lucie. 2007. *Věk jako závislá proměnná: Ideologie věku, ageismus a stárnutí v české společnosti*. Brno. Disertační práce.

Vidovičová, Lucie. Rabušic, Ladislav. 2005. *Věková diskriminace - ageismus: úvod do teorie a výskyt diskriminačních přístupů ve vybraných oblastech s důrazem na pracovní trh*. Praha, Brno: VÚPSV. 54 stran. Výzkumné zprávy.

Anotace

Jméno a příjmení autora: Roman Petrenko
Název univerzity: Univerzita Karlova v Praze
Název fakulty: Fakulta sociálních věd
Název institutu: Institut sociologických studií
Název práce: **Sociální a virtuální život lidí v důchodovém věku**
Vedoucí práce: doc. Milan Tuček, CSc.

Počet znaků (včetně mezer): 112 396

Počet příloh: 2

Počet titulů literatury: 31

Klíčová slova: senioři, důchodci, penze, aktivní stáří, internet, využívání internetu, počítačová gramotnost, univerzita třetího věku, výzkum seniorů

Cílem této bakalářské práce bylo na základě úvah opřených o současný stav poznání analyzovat rozdílnost životních stylů lidí v důchodovém věku v závislosti na jejich počítačové gramotnosti a využívání internetu. S tímto záměrem bylo uskutečněno kvantitativní šetření na vybraném souboru. Empirická část práce shrnuje jeho design a průběh, hlavně však prezentuje výsledky tohoto výzkumu, a interpretuje nejdůležitější zjištění.

Dotazník

Dobrý den,
dotazník, jenž právě držíte v rukou, je součástí výzkumu k bakalářské práci, která mapuje užívání internetu mezi seniory. Vyplní ho cca 300 lidí. Výzkum je zcela anonymní, údaje budou využity pouze ke statistickým účelům. Neexistují zde správné či špatné odpovědi, každá pravdivá odpověď pro nás bude velmi cenná. V případě nejasností se neváhejte obrátit na výzkumníka.

Děkujeme za Vaši spolupráci na výzkumu!

Vaši odpověď prosím vždy zaškrtněte křížkem dle následujícího vzoru:

0. Kolik trpaslíků je v pohádce o Sněhurce?

☐	Tři
☐	Pět
☒	Sedm

U některých otázek je možno zaškrtnout více odpovědí. Tato varianta je u nich vždy uvedena.

1. Pohlaví:

- Žena
 Muž

2. Rok narození: _____

3. Do které z následujících kategorií patříte?

- Užívám si zaslouženého odpočinku, nepracuji a pobírám důchod (starobní, vdovský, atd.)
 Jsem v důchodovém věku, ale podnikám či mám živnost
 Jsem v důchodovém věku, ale pracuji na plný úvazek
 Jsem v důchodovém věku, ale pracuji na částečný úvazek

4. Pokud již nepracujete, uveďte, prosím, rok odchodu do důchodu: _____

5. V jaké profesi/pozici jste pracoval/a před odchodem do důchodu?

6. Pokud stále pracujete, uveďte, prosím, jakou profesi/pozici nyní vykonáváte:

- Stejná profese jako v předchozí otázce
 Jiné profese: _____

7. Trvalé bydliště:

- V Praze
 Mimo Prahu

8. Nejvyšší dosažené vzdělání:

- Základní
 Středoškolské bez maturity
 Středoškolské s maturitou
 Vysokoškolské

9. Zkuste, prosím, odhadnout Váš současný celkový čistý příjem:

(důchody + další příjmy a přivýdělky + peníze od rodiny)

- Méně než 6.000 Kč měsíčně
 6.000 – 10.000 Kč měsíčně
 10.001 – 15.000 Kč měsíčně
 15.001 – 20.000 Kč měsíčně
 20.001 – 30.000 Kč měsíčně
 Více než 30 tisíc Kč měsíčně

10. Váš aktuální rodinný stav:

- Ženatý, vdaná
 Vdovec, vdova
 Rozvedený/á,
 Svobodný/á

11. V domácnosti žijí:

- Sám/sama
 Sám/sama, ale nejbližší příbuzné mám v blízkém dosahu (v domě či těsném sousedství)
 S manželem, manželkou, partnerem, partnerkou
 S rodinou (děti, vnoučata, další příbuzní)
 S někým jiným

12. Jak často se vidáte se svými nejbližšími – s dětmi, vnoučaty či příbuznými?

- Každý den nebo téměř každý den
- 2 – 4 dny v týdnu
- 1 x týdně
- 1 – 3 x měsíčně
- Méně než jednou měsíčně
- Téměř vůbec či nikdy
- Nikoho takového nemám

13. Umíte pracovat s počítačem?

- Ano, plně ovládám práci s počítačem (dovedu nainstalovat programy, vyřešit nesrovnalosti)
- Spíše ano, umím používat hlavní uživatelské programy (textové programy, kopírování souborů)
- Spíše ne, ale momentálně se učím, jak s ním pracovat
- Ne, neumím

14. Máte ve Vaší domácnosti k dispozici počítač?

- Ano
- Ne

15. Vlastníte a používáte mobilní telefon?

- Ano
- Ne

16. Vlastníte a používáte platební či kreditní kartu?

- Ano
- Ne

17. Máte k dispozici automobil?

- Ano, sám jsem aktivní řidič
- Ano, jako spolujezdec, jezdí někdo z rodiny
- Ne, automobil nevyužívám

18. Máte v domácnosti psa?

- Ano
- Ne

19. Máte ve Vaší domácnosti k dispozici internet?

- Ano a používám ho
- Ano, ale já ho nepoužívám
- Ne

20. Využíváte internet jinde než doma?

Můžete zaškrtnout i více možností!

- Ne
- U přátel, známých, rodiny
- V práci
- V knihovně, kulturním centru, na úřadě
- V internetové kavárně
- V mobilním telefonu
- V počítačovém kurzu
- Jinde

21. Jak často používáte internet?

- Každý den nebo téměř každý den
- 2 – 4 dny v týdnu
- 1 x týdně
- 1 – 3 x měsíčně
- Méně než jednou měsíčně
- Nikdy

22. Jak dlouho již přibližně internet využíváte?

_____ roky/ let

pokud méně, tak kolik měsíců _____

- Nevyužívám

Stránka pouze pro ty, kteří v současné době **využívají** internet!

23. Jak často jste v posledním půl roce využívali následující internetové služby?

Označte, prosím, křížkem jednu kolonku v každém řádku.

	Každý den nebo téměř každý den	1 – 4x týdně	1 – 3x měsíčně	Méně než 1x měsíčně	Téměř vůbec či nikdy
Přijímání a posílání elektronické pošty (e-mailů)					
Diskutování na internetových diskusních fórech					
Telefonování přes internet					
Chat – textová komunikace přes internet					
Aktivní účast v sociálních sítích					
Internetové bankovníctví					
Jednání s úřady přes internet					
Hledání práce či možností přivýdělnku na internetu					
Vyhledávání informací o zboží a službách					
Vyhledávání informací o zdraví a životním stylu					
Vyhledávání informací o kultuře (programy kin)					
Vyhledávání informací o jízdách, řádech a dopravě					
Vyhledávání informací pro studium či vzdělávání					
Stahování programů, hudby či filmů z internetu					
Hraní her po internetu					
Nakupování přes internet					
Sledování aktuálního zpravodajství na internetu					

24. Proč jste začali internet používat?

Označte, prosím, pouze jeden hlavní důvod.

- Kvůli práci/povolání
- Navedla mě rodina
- Navedli mě přátelé
- Sám jsem o to stál pro rozšíření obecných dovedností
- Chtěl jsem začít používat specifickou službu/funkci (uvedte jakou:
_____)

25. Nakoupili jste během posledních 3 měsíců něco přes internet?

- Ano
- Ne

26. Využíváte opakovaně internetové obchody?

- Ano
- Ne

27. Používáte internetové vyhledávače zboží, které porovnávají ceny stejného zboží v různých obchodech?

- Ano
- Ne

28. Cítíte se být Vy osobně výrazně ohroženi následujícími riziky při používání internetu?

	Určitě ano	Spíše ano	Spíše ne	Určitě ne	Nevím
Infikování počítače virem a škodlivým softwarem					
Zneužití osobních údajů					
Finanční ztráta při zneužití bankovních údajů					
Kontakt s potenciálně nebezpečnými osobami					
Nadměrná ztráta času					

Stránka pouze pro ty, kteří v současné době nevyužívají internet!

29. Pokud internet nepoužíváte, z jakých důvodů?

Můžete označit i více možností.

- Nemám zájem, nepotřebuji ho používat
- Finanční náklady na pořízení a provoz jsou příliš vysoké
- Neumím s internetem pracovat
- Mám strach o své soukromí a bezpečnost
- Nemám talent pro zacházení s technikou, a proto mám obavy z jejího používání
- Brání mi v tom zdravotní důvody a omezení

30. Navštěvujete nebo navštěvovali jste v posledním roce kurz práce s počítačem a internetem?

- Ano
- Ne
- Ne, ale uvažuji o navštěvování podobného kurzu v blízké budoucnosti

31. Plánujete v blízké době začít internet využívat?

- Ano
- Ne

32. Jaká z následujících internetových služeb by Vás nejvíce lákaly začít používat internet?

Můžete označit MAXIMÁLNĚ 4 možnosti.

- Přijímání a posílání elektronické pošty (e-mailů)
- Diskutování na internetových diskusních fórech
- Telefonování přes internet
- Chat – textová komunikace přes internet
- Aktivní účast na sociálních sítích
- Internetové bankovníctví
- Jednání s úřady přes internet
- Hledání práce či možností přivýdělnku na internetu
- Vyhledávání informací o zboží a službách
- Vyhledávání informací o zdraví a životním stylu
- Vyhledávání informací týkajících se kultury (programy kin, divadel)
- Vyhledávání informací o jízdních řádech a dopravě
- Vyhledávání informací pro studium či za účelem vzdělávání
- Stahování programů, hudby či filmů z internetu
- Hraní her po internetu
- Nakupování přes internet
- Sledování aktuálního zpravodajství na internetu

Otázky opět pro všechny!

33. K čemu jinému než k internetu využíváte počítač minimálně několikrát do měsíce?

Vyplňte, prosím, v každém řádku. Pokud nevyžíváte počítač, nevyplňujte.

	Ano	Ne
Hraní počítačových her		
Sledování videa a filmů		
Poslech hudby a rádií		
Psaní dopisů a dokumentů		
Práce v rámci povolání		
Studium vzdělávacích materiálů		
Jiná činnost		

34. Jak často provozujete následující aktivity?

Označte, prosím, křížkem jednu kolonku v každém řádku.

	Každý den nebo téměř každý den	1 – 4x týdně	1 – 3x měsíčně	Méně než 1x měsíčně	Téměř vůbec či nikdy
Posezení s přáteli v kavárně či restauraci					
Návštěva kulturních akcí (kino, výstavy)					
Navštěvování se s přáteli a rodinou					
Práce na zahradě, chalupaření, kutilství					
Četba denního tisku					
Sport, cvičení a pěší turistika					
Cestování (mimo svůj kraj)					
Péče o vnoučata					
Péče o členy rodiny (mimo vnoučat)					

35. Slyšeli jste někdy o tzv. Univerzitě třetího věku?

- Ano
 Ne

36. Navštěvovali jste Univerzitu třetího věku?

- Ano, navštěvuji ji v současné době
 Ano, v minulosti
 Ne
 Ne, ale vážně o tom uvažuji

37. Odhadněte, prosím, kolik času průměrně denně strávíte sledováním televize:

- Televizi prakticky vůbec nesleduji
 Maximálně 30 minut
 Od půl hodiny do dvou hodin
 2 – 4 hodiny
 Více než 4 hodiny

38. Co nejčastěji uděláte, když v televizi začnou běžet reklamy?

- Zůstanu u televize a reklamy sleduji
 Přepnu kanál
 Odejdu od televize
 Nechám reklamy puštěné, ale aktivně je nesleduji

39. Jak vnímáte množství reklamy v následujících médiích? Je jí podle Vás:

	Příliš mnoho	Tak akorát, přiměřeně	Mohlo by být i více	Nevím
V rádiu				
V komerčních TV stanicích (např. Nova, Prima)				
V České televizi				
Na internetu				
V mé poštovní schránce				
Časopisy				
Venkovní reklamní plochy (billboardy, plakáty)				
Noviny a denní tisk				
Reklama na místech prodeje				

40. Jaké TŘI hlavní vlastnosti od reklamy očekáváte?

- Pravdivá a důvěryhodná
 Informativní
 Vtipná
 Srozumitelná
 Nevťiravá
 Originální
 Provokativní, upoutávající pozornost
 Zapamatovatelná

41. Jak vnímáte reklamu na produkty a služby určené primárně seniorům (např. léky a potravinové doplňky)?

- Nerozlišuji zaměření reklam
 Velmi kladně
 Spíše kladně
 Spíše záporně
 Velmi záporně
 Nevím

42. Podle čeho se hlavně rozhodujete při výběru následujícího typu zboží?

Označte, prosím, křížkem jednu kolonku v každém řádku.

	Doporučení přátel, rodiny	Reklama	Vlastní dobré zkušenosti	Nízká cena a slevy	Doporučení v časopise, na internetu	Značka - renomé společnosti	Nevím
Léky, zdravotní pomůcky							
Knihy, časopisy, filmy							
Kultura (lístky do divadla, na výstavy)							
Nábytek, bytové doplňky							
Móda, oblečení, boty							
Elektronika							
Kosmetika							

43. Kde nejčastěji nakupujete potraviny a zboží denní spotřeby?

- Ve velkých hypermarketech (např. Tesco)
 Ve středních supermarketech (např. Lidl)
 V malých obchodech a večerkách

44. Využíváte dlouhodobé bonusové věrnostní programy a zákaznické karty?

- Ano, hodně a několik
 Ano, ale spíše málo
 Ne, nikdy

45. Využíváte krátkodobé slevy a mimořádné akce?

- Ano, často
 Ano, ale spíše málo
 Ne, skoro nikdy

46. Doporučujete výrobky, s kterými jste spokojeni, svým známým a přátelům?

- Ano, skoro vždy
 Ano, občas
 Ne, nedoporučuji

47. Do jaké míry souhlasíte s následujícími výroky?

	Určitě souhlasím	Spíše souhlasím	Spíše nesouhlasím	Určitě nesouhlasím	Nevím
Staří lidé jsou moudřejší a rozvážnější než mladí					
Staří lidé by se měli více snažit přizpůsobovat dnešním změnám					
Staří lidé jsou silně diskriminováni na pracovním trhu					
Mladí lidé mají dnes daleko lepší možnosti, než měli kdysi dnešní staří lidé					
Ve stáří už nemá cenu učit se tolika novým věcem					
V dnešní společnosti by měl být věnován daleko větší prostor kulturnímu vyžití starých lidí					

48. Pocítil/a jste někdy v poslední době, že se k Vám někdo choval HŮŘE jenom kvůli Vašemu věku?

- Ano
 Ne

49. Pocítil/a jste někdy v poslední době, že se k Vám někdo choval LÉPE jenom kvůli Vašemu věku?

- Ano
 Ne

50. Jak se Vám líbil tento dotazník?

Nebojte se být upřímní

- Velmi se mi líbil
 Spíše se mi líbil
 Spíše se mi nelíbil
 Velmi se mi nelíbil

Děkujeme za Váš čas!

Projekt bakalářské práce

Sociální a virtuální život lidí v důchodovém věku

Úvod do problematiky:

Po 99,9 % doby existence našeho druhu Homo sapiens jsme se dožívali v průměru 30 let. Masové stárnutí populace je proto fenomén nový, který sebou přinese radikální změny celospolečenského významu. Ostatně filozof G. Stone predikuje, že tolik probíraný střed civilizací S. P. Huntingtona se neodehraje na úrovni národů ani náboženství, ale právě na úrovni generací. V roce 2009 žilo v ČR jeden a půl milionu lidí starších 65 let. Podle odhadů demografů by jejich počet měl dosáhnout v roce 2020 2,17 milionu v roce 2050 už 3,38 milionu.

Rostoucí počet lidí v důchodovém věku (jak v poměrném, tak i absolutním množství) zvyšuje důležitost této věkové skupiny pro celkovou orientaci sociální politiky. Navíc senioři jsou v řadě aspektů specifickou skupinou – jsou více než jiné věkové vrstvy ohroženy sociálním vyloučením, nedostatkem sociálních vazeb a interakcí, či zdravotními problémy. Naproti tomu jsou lidé nově odcházející do důchodu zvyklí na aktivní životní styl a mají často silné finanční rezervy.

Hlavní reprezentantem moderních technologií měnících náš svět se v poslední dekádě stal internet. Jedná se o relativně nové médium, které radikálně mění rychlost komunikace a její podobu. Prozatím existuje velký rozdíl ve využívání internetu podle věku uživatelů. Lidé v důchodovém věku užívají moderní technologie (a internet zvláště) prozatím méně, než zbytek populace. Jakým způsobem se rostoucí vliv technologií promítá na rostoucí vrstvu seniorů?

Hlavní otázka:

Jak a v čem se liší vybraná kritéria sociálního života lidí důchodového věku v závislosti na rozdílech v počítačové gramotnosti a využívání internetu?

Výzkumné otázky:

1. Jaká je počítačová gramotnost a znalost internetu mezi pražskými seniory?
2. Jak a v čem se liší sociální život lidí důchodového věku v závislosti na rozdílech v jejich virtuálních aktivitách?

Cíl práce:

1. Zmapovat a analyzovat rozdílnost životních stylů lidí v důchodovém věku v závislosti na určených faktorech a nastínit možné kroky sociální politiky pro udržení kvality života občanů.
2. Prokázat potřebné zvládnutí znalostí z metodologie a technik sociologických výzkumů uskutečněním vlastního výzkumu.

Předpokládaný výstup:

Analýza rozdílů chování lidí v důchodovém věku opřena o vlastní sociologický výzkum, tabulky a grafy rekapitulující výsledky výzkumu, konfrontace s teoretickými východisky, imaginativní hledání nástrojů pro zlepšení kvality života a vyrovnávání technologického „gapu“ a případného sociálního vyloučení či diskriminace.

Rozpočet:

Jedinými předpokládanými finančními náklady bude tisk a kopírování výzkumných dotazníků, tuto kapitolu pokryje autor výzkumu.

Klíčové pojmy pro operacionalizaci:

Důchodový věk, počítačová gramotnost, využívání internetu, kvalita sociálního života.

Předpokládaná metodika výzkumu:

Sestavení vlastního instrumentu v podobě standardizovaného tištěného dotazníku. Dotazování bude probíhat na vzorku 200-300 lidí důchodového věku z pražské populace. Výsledky budou zpracovány do kvantitativní analýzy. Ke zpracování získaných dat bude využíván statistický software SPSS a MS Excel.

Rozsah a předpokládaná struktura práce:

Celkem 35 normostran (bez anotací a příloh)

I. Úvod

Představení tématu, metody a cílů práce (viz. tento projekt).

II. Vstupní diskuse poznávacího problému

1, Senioři

- 1a, Zákonné vymezení z hlediska sociální politiky
- 1b, Specifika věku a zdravotní omezení

2, Socioekonomická aktivita seniorů

- 2a, Sociální život seniorů (sociální vyloučení)
- 2b, Ekonomická aktivita (pracující důchodci)
- 2c, Materiální situace (chudoba)

3, Moderní komunikace

- 3a, Historie internetu
- 3b, Internet dnes
- 3c, Virtuální prostor jako sociální fenomén

4, Senioři a internet

- 4a, Existující výzkumy
- 4b, Internetová gramotnost seniorů
- 4c, Rozbor specifikovaných témat pro vlastní výzkum

III. Výzkumná část

1. Hypotézy
2. Popis metodiky přípravy výzkumného instrumentu
3. Stručný popis technického zajištění vlastního výzkumu
4. Respondenti - popis vzorku
5. Výstupy prvotní analýzy – tabulky a grafy, bilance zjištěných údajů
6. Komentáře a hodnocení získaných poznatků, propojení empirických poznatků, verifikace či falzifikace vstupních hypotéz

IV. Závěr – shrnutí dat, rekapitulace

V. Přílohy – použitá data, seznam literatury, další potřebné materiály

Hypotézy:

1. vyšší vzdělání znamená vyšší počítačovou gramotnost
2. vyšší absolutní věk znamená nižší počítačovou gramotnost
3. lidé s vyšší ekonomickou aktivitou budou častěji a více využívat internet
4. vyšší počítačová gramotnost a větší používání internetu znamená větší četnost sociálních kontaktů
5. vyšší počítačová gramotnost a větší používání internetu znamená vyšší informovanost o společenských aktualitách
6. lidé s vyšší počítačovou gramotností a větším používáním internetu mají optimističtější pohled na současnou situaci
7. hlavním důvodem nepoužívání internetu nejsou zdravotní (lékařské) důvody

Ukázka z připravovaného dotazníku:

Setkáváte se ve svém okolí s následujícími názory?

	Ano, velmi často	Ano, občas	Ne
a. Starší lidé mají více zkušeností než mladí	1	2	3
b. Starší lidé se neumějí přizpůsobovat změnám	1	2	3
c. Dnešní mládež se neumí chovat	1	2	3
d. Staří lidé jsou na obtíž	1	2	3
e. Starší zaměstnanci jsou diskriminováni v práci	1	2	3
f. Důchody jsou moc nízké	1	2	3
g. Ve stáří nemá cenu učit se novým věcem	1	2	3
h. Politický a společenský život by měl být spíše doménou mužů, ženám přísluší spíše starost o domácnost a rodinu.	1	2	3
i. Dnešní společnost je násilnická a méně bezpečná	1	2	3

Do jaké míry souhlasíte s následujícími výroky?

	Určitě ano	Spíše ano	Spíše ne	Určitě ne
a. Starší lidé mají více zkušeností než mladí	1	2	3	4
b. Starší lidé se neumějí přizpůsobovat změnám	1	2	3	4
c. Dnešní mládež se neumí chovat	1	2	3	4
d. Staří lidé jsou na obtíž	1	2	3	4
e. Starší zaměstnanci jsou diskriminováni v práci	1	2	3	4
f. Důchody jsou moc nízké	1	2	3	4
g. Ve stáří nemá cenu učit se novým věcem	1	2	3	4
h. Politický a společenský život by měl být spíše doménou mužů, ženám přísluší spíše starost o domácnost a rodinu.	1	2	3	4
i. Dnešní společnost je násilnická a méně bezpečná	1	2	3	4

Orientační seznam literatury:

- BALON, Jan. Teorie komunikativního jednání Jürgena Habermase. In ŠUBRT, J. (ed.). Soudobá sociologie. II, Teorie sociálního jednání a struktury. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2008, s. 185-203. ISBN 978-80-246-1413-7.
- BARABÁSI, Albert-László. V pavučině sítí. Praha: Paseka, 2005. ISBN 80-7185-751-3.
- Český statistický úřad – <http://www.czso.cz>
- DISMAN, Miroslav. Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2002. 978-80-246-0139-7.
- GIDDENS, Anthony. Sociologie. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-124-4
- HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. 2. vyd. Praha: Portál, 2005 ISBN 978-80-7367-485-4.
- JIRÁK, Jan. KÖPPLOVÁ, Barbora. Média společnost. Praha: Portál, 2007. 978-80-7367-287-4
- LIPOVETSKY, Gilles. Paradoxní štěstí: Esej o hyperkonzumní společnosti. Praha: Prostor, 2007. ISBN 978-80-7260-184-4.
- LIPOVETSKY, Gilles. Věčný přepych. Praha: Prostor, 2005. 80-7260-144-3.
- MCLUHAN, Marshall. Understanding Media: The Extensions of Man. McGraw-Hill, 1964. ISBN 811-467-535-7.
- RABUŠIC, Ladislav - VOHRALÍKOVÁ, Lenka. Čeští senioři včera, dnes a zítra. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2004. Výzkumná zpráva.
- SIROVÁTKA, Tomáš. Sociální vyloučení a sociální politika. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-4225-7.
- ŠMAHEL, David. Specifika elektronické komunikace. *Československá psychologie*, 45, 3, 252-258. Praha: Akademie věd ČR, 2001. Studie.

Vedoucí práce: Doc. Milan Tuček, CSc.

